

<b>Hoofdstuk 3: Het natuurlijke, buitennatuurlijke en bovennatuurlijke niveau van de werkelijkheid</b> .....	<b>2</b>
3.1. Een ‘hier’, een ‘boven’, en een ‘beneden’ .....	2
3.2. Het natuurlijke niveau .....	4
De mens als maat van alle dingen .....	4
Innerlijke gewaarwording .....	5
Bestaat de wereld?.....	6
Een onbegrensde werkelijkheid .....	6
Innerlijke gewaarwording of zintuiglijke ervaring?.....	7
Aanschouwingen én gedachten .....	8
Het onkenbare .....	8
Le divin marquis.....	9
Het rode boekje voor scholieren.....	10
Het Communisme.....	11
Drie anekdotes .....	11
De ‘Übermensch’ .....	11
“De dood van God” .....	12
Hedendaags materialisme.....	13
Evangelieverhalen .....	13
Conceptualisme .....	14
De Isidiërs .....	14
Het Westerse denken is nominalistisch .....	15
3.3. Het buitennatuurlijk niveau van de werkelijkheid.....	16
Heilig, maar niet ethisch.....	16
3.3.1. Santeria.....	17
3.3.2. Macumba.....	19
3.3.3. De Ngil .....	24
3.3.4. De levensdroom van een jonge indiaan.....	29
3.3.5. De Mennomonis, een indianenstam in Canada .....	31
3.3.6. Na een eerste kennismaking .....	33
3.4. Het bovennatuurlijke niveau van werkelijkheid.....	35
De Heilige Drie-eenheid.....	35
De Bijbel logisch verstaan.....	35
Grondinzichten .....	36
De stem van God .....	36
“God raadplegen” .....	37
Dynamisme.....	37
De cynische rechter .....	37
Bijbelse mirakels .....	38
3.5. Het natuurlijke, buitennatuurlijke en de bovennatuurlijke niveau: samengevat .....	38
Referenties hoofdstuk 3 .....	40

### ***Hoofdstuk 3: Het natuurlijke, buitennatuurlijke en bovennatuurlijke niveau van de werkelijkheid.***

#### ***3.1. Een 'hier', een 'boven', en een 'beneden'***

Religie, als studie van het heilige, veronderstelt een inlevende houding maar eveneens een voortdurend en kritisch onderzoek van haar vooropstellingen. Omdat in een dynamistische opgevatte religie zowel mantiek als on- en onderbewuste factoren hun invloed doen gelden, lijkt zo'n kritisch onderzoek helemaal geen eenvoudige opgave. De mens is met zijn bewuste en niet-bewuste zijde inderdaad een burger van twee werelden. Men kan zeggen dat hij tegelijk en in hoge mate bewust leeft in het hier en het nu, maar onbewust ook in een meestal verborgen 'elders', in "de andere wereld". Beide werelden beïnvloeden elkaar echter voortdurend. De mens leidt zowel een profaan als een sacraal leven. Beiden, het profane en het sacrale leven, kennen eveneens een evolutie.

Elke religie die naam waard, heeft minstens een vaag besef van wat werkelijk is, en weet dat de werkelijkheid 'gelaagd' is. Er is een 'hier', een 'boven' en een 'beneden'. Het 'profane' slaat op het leven hier. Het 'boven' of 'beneden' verwijst naar de sacrale en meer verborgen zijde van het bestaan.

De Bijbel, *Exodus* 20:4 verwoordt deze gelaagdheid zo: "boven in de hemel, beneden op de aarde, in de wateren onder de aarde", en verdeelt hiermee de werkelijkheid in drie niet steeds even streng gescheiden, maar toch onderscheiden 'gebieden': de bovennatuur, de natuur en de buitennatuur. Ook *Filipp. 2:10* bevestigt dit onderscheid: "Alles, in Jezus' naam knielt, vanaf de hoogste top der hemelen, op aarde en in de onderwerelden".

#### ***Het natuurlijke niveau van de werkelijkheid.***

Beginnen we met 'de natuur' of het 'hier'. Dit slaat op al wat deze profane wereld betreft en die door iedereen kan worden waargenomen. Het is datgene wat de nominalistische en rationalistische visie op de werkelijkheid te zien geeft en wat wetenschappelijke draagkracht heeft. Deze duiding kwam al initieel ter sprake bij het onderscheid tussen het heilige en het profane (1.4.1.).

#### ***Het buitennatuurlijke niveau van de werkelijkheid.***

Deze heeft betrekking op het paranormale, dat wat buiten het 'normale' valt. Het paranormale was zowat gemeengoed in alle vroegere culturen en is het voor een groot deel nog in de huidige, niet Westerse traditionele samenlevingen. Op enkele uitzonderingen na zou men kunnen zeggen dat mantiek van alle tijden en van alle plaatsen is. Het is eigen aan de duizendjarige geschiedenis der mensheid. Een radicale omslag in deze houding kwam er met de West-Europese 'Verlichting', die zich vanaf de 18de eeuw inzette en voortdurend aan invloed won. De mens en deze wereld kwamen hierbij veel meer in het middelpunt te staan. Religies die ijle krachtwerkingen en fijnstoffelijke wezens centraal stelden, werden eerder minachtend bejegend. Toch is de aandacht voor de mantiek doorheen de geschiedenis steeds blijven bestaan, al was dit soms op een meer verborgen wijze. In onze tijd is er een vernieuwde en openlijke belangstelling voor al het paranormale. Kijken we onder meer naar het succes van de beweging die zich "New Age", het "Nieuwe tijdperk" noemt, en heel wat paranormale inzichten en magische gebruiken van de traditionele culturen wil actualiseren.

#### ***New-age***

Raadplegen we *L'ère du verseau, Pourquoi tout va profondément changer*, (Het tijdperk van de Waterman, waarom alles grondig zal veranderen). in *L'autre monde*<sup>1</sup>. In de plaats van 'geleerde' uiteenzettingen over het "Nieuwe Tijdperk" te geven, kiezen wij opzettelijk een bijzonder nummer van een tamelijk bekend blad dat typisch New Age is. Het hoofdthema is

de overgang van een tijdvak naar een ander. Deze is gebaseerd op de aantrekking die de zon en de maan uitoefenen op de aarde, maar eveneens op de beweging van de aarde in de kosmische ruimte. De aarde draait om haar as, wat aanleiding geeft tot de afwisseling van dag en nacht. Verder beschrijft de aarde in één jaar een baan rondom de zon. Men kan deze aardbaan voorstellen als de omtrek van een ellips, met de zon in één van de brandpunten. Het vlak gevormd door de ellips noemt men de ecliptica. Nu staat de aardas schuin ten opzichte van de ecliptica. Bij haar jaarlijkse omloop om de zon geeft dit aanleiding tot de seizoenen.

Men kan de rotatie van de aarde vergelijken met een ronddraaiende tol. Deze draait niet alleen zeer snel om zijn as, maar de tol verplaatst zich ook en ‘zwijmelt’ wat voort. Hierbij lijkt hij wat van links naar rechts te kantelen. Zijn as staat niet steeds loodrecht op de grond, maar beschrijft op zijn beurt een cirkelvormige beweging. Wie een kind ooit een draaitol zag werpen weet dat de tol niet alleen om zijn as draait, maar dat de tol zich ook verplaatst en de as hierbij ook voortdurend van richting verandert. Dat noemt men een precessiebeweging. Nu maakt de aarde eveneens zulk een precessiebeweging. Dit heeft als gevolg dat haar as niet steeds naar de poolster wijst maar een cirkelvormige beweging beschrijft, zodat na vele eeuwen ook andere sterren in de buurt van de poolster in het verlengde van de aardas komen te staan. Anders gezegd: geleidelijk dienen andere sterren als ‘poolster’. Een volledige cirkelvormige beweging, het doorlopen van de twaalf tekens van de dierenriem, duurt ongeveer 26000 jaar. Het doorlopen van één teken van de dierenriem duurt een 2160 jaar. Het tijdperk der vissen begon in het jaar 1 van onze tijdrekening en zou eindigen in 2.160. Het tijdperk van de waterman-aquarius volgt daarop en luidt zich stilaan in. Dat is dan astronomisch gezien het nieuwe tijdperk, het New Age, of het “Nouvel Age”.

De stelling van New Age is nu dat samen met dit astronomische nieuw tijdperk eveneens een verschuivingen in de menselijke cultuur zou ontstaan. Deze cultuurverandering zou nu al een aanvang hebben genomen. Met andere woorden: hier gaat de wetenschappelijke sterrenkunde over in de omstreden astrologie of sterrenwichelarij. Het hele nummer van *L'autre monde* tracht elementen uit onze cultuur zoals de techniek, de geneeskunde, de bio-communicatie, de genetische manipulatie, de wetenschappen, de religies, de mythen en dergelijke meer, aan te wenden om die typisch astrologische stelling waar te maken.

### ***Een postmoderne wereld***

Zeggen we dat New-Age de aloude religie opnieuw actualiseert vanuit een postmoderne wereld. De postmoderne wereld volgt op de moderne en ziet heel wat schaduwzijden van onze moderne ontwikkeling. Zo onder meer het acute milieuprobleem. Het postmoderne denken deelt al lang niet meer het optimisme van het moderne denken en evenmin het eerder blinde geloof in een rechte lijnige technische vooruitgang. New Age neemt aan dat de hernieuwde belangstelling voor de oude religie de start is van een nieuwe tijd.

Merken we nog op dat ‘de hemel’ en ‘de onderwereld’, het ‘boven’ en het ‘beneden’, zoals die ter sprake komen in de niet-Bijbelse religies, voor de Bijbel eveneens tot de buitennatuur behoren. De oude Grieken kenden een onderscheid tussen hemelse en onderaardse goden. Hoog op de Olympus wonen de hemelse of ouranische goden, en in de onderwereld verblijven de onderaardse, tellurische of chtonische goden. Ofschoon voor de Grieken de hemelse goden heel wat lichtvoller en hoger zijn dan de onderaardse goden, toch behoren zowel deze ‘hemelse’ als de ‘onderaardse’ bewoners, Bijbels gezien, uitsluitend tot de buitennatuur, niet tot de bovennatuur. Dat het christendom, voor dit op het eerste gezicht merkwaardige standpunt, grondige redenen meent te hebben, zullen we verder nog uitvoerig toelichten. Besluiten we hier met te benadrukken dat de term ‘hemel’, buitenbijbels gezien, helemaal niet dezelfde sfeer, toestand of plaats aanduidt die met dezelfde term in het

christendom wordt bedoeld. De Bijbelse hemel situeert zich in de hoogste gebieden der werkelijkheid, oneindig hoger dan de ‘hemel’ der niet-Bijbelse religies.

### ***Het bovennatuurlijke niveau van de werkelijkheid.***

Al bij de aanvang van de eerste zin wordt in de Bijbel de bovennatuurlijke zijde verwoord: Lezen we *Genesis 1:1*. “In den beginne schiep God de hemel en aarde”. Dit betekent dat God de hele geordende werkelijkheid schiep maar ook nog steeds schept. Wie zich in gebed tot de Schepper van alles wat bestaat richt, kan moeilijk anders dan dit hoogste wezen in gedachten hebben. Ook al is diegene die zich tot dit wezen richt, niet met de Bijbel of met het christendom vertrouwd. Er kan inderdaad maar één God de allerhoogste zijn.

Anders ligt het met de goden die een deel van de werkelijkheid beheersen. Zij zijn niet de schepper van al wat bestaat, maar ze zijn zelf een deel van de schepping. Gevolg: al wat zich als ‘god’ voordoet of als zodanig vereerd wordt, openbaart zich, in vergelijking met de God die in de Bijbel bedoeld wordt, als niet meer dan het zoveelste schepsel.

Het woord ‘god’ (zonder hoofdletter) betekent dan: “begaafd zijn met een hogere, een krachtige vorm van energie”. We lezen in *1 Kor. 8:4vv.* dat in vergelijking met de Bijbelse God, een afgod zo goed als niets is en er geen god is buiten de enige God. Ook Paulus, bij zijn opsomming van het aantal hogere wezens die door de volkeren rond de Middellandse Zee vereerd worden, benadrukt de onmetelijke afstand tussen hen en de God van de Bijbel. Want hoewel de talrijke mythologieën der volkeren ons vertellen dat de hemelen, de onderwereld en de aarde bevolkt zijn met heel wat ‘goden’, voor het christendom is er alleszins slechts één schepper, één hoogste God. Deze werd in het oude testament ‘Jahweh’ genoemd. In het nieuwe testament spreekt men over de zogenaamde H. Drie-eenheid. Deze Heilige Drie-eenheid slaat zoals gezegd, op een eerder mysterieuze band tussen “drie personen”. Vooreerst God de Vader, de Schepper van alles wat bestaat. Vervolgens, Jezus Christus, Zijn ‘zoon’, als mens geïncarneerd en geboren uit een maagd, gekruisigd, nedergedaald ‘ter helle’, verzezen, en ten hemel opgestegen. En ten slotte is er de H. Geest, die eveneens is neergedaald op Pinksteren. Deze “drie-in-één” vormen volgens het christendom een onuitputtelijke bron van fijnstoffelijke energie. We omschreven zulke krachtwerking als de dynamistische werking van ‘het heilige’(2.1.).

De inleidende hoofdstukken over de “homo religiosus” (1) en “het heilige” (2) kunnen dus ondergebracht worden onder deze ‘bovennatuur’. Gaan we in wat volgt op elk der drie onderverdelingen wat dieper in.

### ***3.2. Het natuurlijke niveau***

Zoals gezegd slaat de term ‘natuur’ op de profane wereld, tegengesteld aan de sacrale wereld (1.4.1.). De visie die stelt dat enkel de natuur werkelijk is, met uitsluiting van de buiten- en bovennatuur, is onder meer gekenmerkt door nominalisme en rationalisme. We hebben hierbij ook al een ideologische vorm van wetenschap vermeld, die meent dat haar domein de hele werkelijkheid omvat, een werkelijkheid die dan bij voorkeur uitsluitend nominalistisch wordt geïnterpreteerd. Zoals we in het hoofdstuk over de “homo religiosus” hebben vermeld, is de zogenaamde “God-is-dood-theologie” eveneens nominalistisch van inslag.

Deze nominalistische duiding stelt voorop dat enkel datgene wat door iedereen kan ervaren worden, werkelijk is. De mens geeft de dingen een naam en bepaalt eigenmachtig ook hun inhoud. Paranormale begaafdheid, religie, godheden, bidden, verruimd bewustzijn ... worden voor de nominalist moeilijk te verteren gegevens, want ze ontsnappen aan de zintuiglijke waarneming.

### ***De mens als maat van alle dingen***

In het zeer religieuze Griekenland was zo een profane geesteshouding eerder de

uitzondering. Zo vindt men in de werken van de dichter Homeros, die leefde in de 9<sup>de</sup> eeuw voor Christus en auteur is van de *Ilias* en *Odysee*, nauwelijks een bladzijde waarin geen sprake is van de goden.

De oud-Griekse denker Protagoras van Abdeira (-480/-410, Abdeira in Tracië) hield er, in tegenstelling tot de mening van de meeste van zijn gelovige tijdgenoten, een nominalistische visie op na. Van hem ook is de bekende uitspraak: “De mens is de maat van alle dingen”. Tot dan toe waren de goden de maat van de dingen. Het waren de goden die, geraadpleegd via diverse orakels, bepaalden wat kon en niet kon, al was het dan ook volgens een hun eigen, niet steeds gewetensvolle rechtspraak. Zo zien we dat de Griekse oppergod Zeus aan de Grieken de wetten dicteert, maar dat hij zijn vrouw Hera bedriegt met vrouwelijke stervelingen en dat hij Leda, de echtgenote van de Spartaanse vorst, verkracht. Op de dubbele moraal van zulke ‘buitennatuurlijke’ godheden komen we later, in hoofdstuk 11, nog uitvoerig terug. Beperken we ons hier tot ‘de natuur’.

Als de mens ‘de norm’ wordt om de werkelijkheid te beoordelen, dan bestaat er niet langer zoiets als een ‘objectieve’, buiten de mens gesitueerde waarheid. Zulk een van de mens onafhankelijke gedragscode zien we bijvoorbeeld wel in de Bijbelse decaloog of de “tien geboden” (1.4.1.), als samenvatting van een buiten en boven de mens gesitueerde ethiek.

Protagoras was de eerste die de mening huldigde dat betreffende alle onderwerpen twee tegengestelde standpunten bestaan. Zo gaf hij te kennen dat er volgens hem gewoon geen objectieve waarheid is, doch dat er slechts subjectieve meningen zijn. Hij trok de bestaanszekerheden van menige Griek behoorlijk in twijfel. Dat werd hem in zijn tijd helemaal niet in dank afgenomen. Onze huidige humanisten betitelen Protagoras als ‘de eerste humanist’ in de wereldgeschiedenis. Hij pleitte inderdaad voor een zelfstandig denken, los van ‘goddelijke’ invloeden.

Dirk Verhofstadt, *Atheïsme als basis voor de moraal*<sup>2</sup>, schrijft: “Toch zijn er regels die we met zijn allen aanvaarden, ongeacht ons geloof. Zo moorden, stelen en bedriegen we niet - en dit niet omdat God dit vraagt - maar omdat dit maatschappelijk wordt afgekeurd en bestraft.” De geschiedenis en de actualiteit leren ons echter dat er wel plaatsen en tijden zijn, en zelfs heel wat, waar dit alles niet wordt afgekeurd of bestraft. Zo absoluut lijkt dit wereldse referentiekader dan toch niet te zijn.

### ***Innerlijke gewaarwording***

Nominalistisch is ook de visie van de Franse filosoof R. Descartes (1596/1650). Voor hem had de hele filosofische traditie nauwelijks enige waarde. Het filosofische voetstuk waarop onze cultuur is gebouwd, trok hij in twijfel. Wat door “de moderne rede” niet is onderzocht, betrouwde hij niet. Hij vertrok in zijn denken niet van een hogere werkelijkheid buiten de mens. Deze is immers niet voor iedereen eensluidend en evident. Hij wilde als basis datgene wat hem als onbetwistbaar en absoluut zeker leek: de innerlijke gewaarwording. In zijn mentale zoektocht naar absolute zekerheden vond hij... slechts twijfel. En uit het innerlijk ervaren feit dat hij twijfelde, leidde hij introspectief zijn bestaan af. Hij verwoordde het met het bekende “cogito, ergo sum”; of “je pense, donc je suis”. Als ik denk, zo redeneerde hij, dan moet ik wel bestaan, want als ik niet besta, kan ik gewoon niet denken. Al was zijn twijfel geen existentiële twijfel ten volle, maar een soort van methodische twijfel in zijn zoektocht naar absolute zekerheden. Onze zintuigen durven ons inderdaad wel eens bedriegen. We kunnen een begoocheling voor werkelijkheid houden en dus lijkt enige twijfel aan onze waarneming niet steeds ongegrond. Zo wordt bijvoorbeeld een kubus in perspectief waargenomen, terwijl hij op zich geen perspectief heeft. Zo lijkt een stok die voor de helft in het water steekt, wel gebroken, terwijl hij dat in feite niet is. En de plaats waar een regenboog de aarde schijnt te raken, is in werkelijkheid nooit te bereiken. Willen we er toch naar toe gaan, dan lijkt de regenboog zich mee te verplaatsen. We zien verder de zonnestralen niet

evenwijdig, maar vanuit een zeer grote hoek doorheen de wolken schijnen, en toch zijn ze praktisch evenwijdig met elkaar. En wie tussen twee zuilen omhoog kijkt, ziet dat ze wel naar elkaar toe lijken te neigen. De informatie die onze zintuigen ons geven, is niet steeds in overeenstemming met de volle werkelijkheid. Wat wel vaststaat, is onze twijfel over de informatie die ze ons geven.

Het lijkt wel alsof het verkennen van de wereld vanuit zulk een innerlijke gewaarwording, de werkelijkheid in twee delen verdeelt: enerzijds is er het bewustzijn dat bij wijze van spreken gevangen zit in de luchtbel van de innerlijke waarneming, en anderzijds is er de zintuiglijk ervaren buitenwereld. En de wereld buiten ons wordt er van verdacht niet te zijn wat zij lijkt. Hierbij nam Descartes aan dat die buitenwereld op één of andere manier toch werkelijk moet bestaan omdat hij geloofde dat God ons niet kan bedriegen.

De vraag is hoe ver men zulk een scheiding tussen enerzijds de innerlijke gewaarwording, en anderzijds het ervaren van de buitenwereld doorvoert. Ons hele waarnemingsvermogen betwijfelen is toch wel een erg gewaagde onderneming. Zo weet Descartes uiteraard zeer goed wat een zintuiglijk aangevoeld honger- en koudegevoel betekent en wat je kunt doen om bijna onmiddellijk je honger te stillen, of wat je moet doen zodat je het terug warm krijgt. En dat doe je niet door in de luchtbel van je bewustzijn te blijven mijmeren, wel door in die “veronderstelde buitenwereld” effectief naar de keukenkast te gaan op zoek naar eten, en uit je kleerkast een warme pull te nemen en die aan te trekken. Zijn twijfel is, zoals gezegd, veeleer methodisch, niet absoluut.

### ***Bestaat de wereld?***

De extreme nominalist kent blijkbaar wel in zekere mate een scheiding tussen de wereld van het bewustzijn en wat zich daarbuiten bevindt. Hij twijfelt aan het rechtstreekse contact tussen zichzelf en die buitenwereld. Zo kan hij zich gekweld afvragen of de werkelijkheid rondom zich geen fictie is. Hij zit als het ware gevangen in de luchtbel van zijn intieme bewustzijn en bekijkt de wereld rondom een beetje als een buitenstaander, bijna als iemand die in een duikersklok afgeschermd zit en niet echt tot ‘de wereld’ behoort. Zijn bewustzijn geeft niet rechtstreeks uit op de vanzelfsprekendheid van de werkelijkheid. Het lijkt wel of de extreme nominalist iets autistisch heeft.

Leo Apostel, (1925/2009), internationaal gekend filosoof, verwoordt in *Humo*<sup>3</sup> op een eerder schrijvende wijze zijn nominalistische visie: “Eens dat God was weggefallen, moest ik iets in de plaats hebben. Ik ben daar eigenlijk nog altijd mee bezig. Destijds heb ik een periode gehad dat ik dacht: als God niet bestaat, bestaat de wereld dan wel, besta ik dan wel? Is het niet allemaal een droom? Als je dat echt existentieel beseft, is dat een afschuwelijke ervaring. Kan ik bewijzen dat die tafel echt bestaat? Had ik dat hardop gezegd, dan had men mij waarschijnlijk gecolloqueerd”. Zoals Apostel het hier verwoordt, lijkt het wel enigszins op het redeneren van Descartes.

Streng logisch gezien kan daar nog het volgende aan toegevoegd worden. Het feit dat de vraag in je opkomt of de tafel al of niet bestaat, pleit voor haar bestaan. Moest ze helemaal niet bestaan, hoe zou je dan op de vraag kunnen komen?

### ***Een onbegrensde werkelijkheid***

Vergelijken we deze enigszins in zichzelf gekeerde houding van Apostel en Descartes met de kosmische extase van een Oosters mysticus. Gopi Krishna, *Kundalini, de evolutionaire energie in de mens*<sup>4</sup>, beschrijft ons zijn ervaring: “Ik was me van binnen uit bewust van een onmiddellijk contact met een intens bewust universum, een geweldige, onbeschrijflijke immanentie rondom mij. Mijn lichaam, de stoel waarin ik zat, de tafel voor me, de wanden van de kamer, het gras buiten, de hele aarde en de lucht kwamen me voor als louter fantomen in deze werkelijk allesdoordringende oceaan van zijn, die - om een poging te doen het meest

ongelooflijke ervan weer te geven - tegelijkertijd onbegrensd was én toch niet groter dan een oneindig klein puntje scheen.”

Men ziet de twee uitersten: de twijfel aan het feitelijke bestaan van L.Apostel enerzijds, en de intense ervaring van werkelijkheid van Krishna anderzijds. Voor de mysticus zijn de stoel, de tafel en de hele materiële wereld er ook, maar slechts als een uiterst miniem onderdeel van een overweldigende werkelijkheid.

G. Gusdorf, *Science et foi au milieu du XXe siècle*<sup>5</sup> (Wetenschap en Geloof in het midden van de twintigste eeuw), heeft het over het verzwinden van het antiek-middeleeuws wereld- en levensbeeld, van “het heerlijke geborgenheidssysteem”. In de plaats komt, wat de Franse denker Pascal (1623/1662) heet “het beangstigende eeuwige stilzwijgen van de grenzeloze ruimten”.

E. Van den Bergh van Eysingha, *Hegel*<sup>6</sup>, verhaalt van een zekere Herr Krug die op een dag Hegel uitdaagde om het bestaan van zijn penhouder af te leiden uit algemene en abstracte principes. Hegel antwoordt dat het bestaan van bijvoorbeeld een penhouder ‘bewijzen’ zinloos is want dat het er gewoonweg is. Men ziet dat voor Hegel de buitenwereld een gegeven is, geen gevraagde. Hij heeft hiermee een veel gezondere kijk op de werkelijkheid dan onder meer Descartes. Voor Descartes waren de gegevens eigenlijk gevraagd, net als voor Apostel: “hoe bewijs ik dat de tafel die ik zie, echt is?”

Archaïsche volkeren zouden zich meer dan verbazen over de vergezochte argumenten waarmee het westerse nominalistische denken tracht aan te tonen dat de wereld bestaat. Voor die oude culturen is dat gewoon evident. Ze zien de wereld rondom, zij voelen de uitstraling en de levenskracht die van mensen, dieren, en van de natuur uitgaat. Voor hen is de wereld niet alleen materieel kenbaar, maar is bovendien ook ‘sacraal’. De gegevens zijn niet alleen wat de zintuigen ons ervan vertellen. Ze behoren niet alleen tot de natuur, ze zijn bovendien nog meer. Ze delen in een feitelijke, maar niet voor iedereen ervaarbare levenskracht. Al wat bestaat heeft ook een buiten- eventueel een bovennatuurlijk aspect.

### ***Innerlijke gewaarwording of zintuiglijke ervaring?***

Nominalistisch is b.v. ook de visie van de Schot David Hume (1711/1776) en van zijn denkgenoten, de zogenoemde ‘empiristen’. Zij stellen dat er niets in de werkelijkheid is, dat de zintuiglijke of empirische ervaring overstijgt. Men lette op de analogie, op de gelijkenis en het verschil, met het denken van Descartes. Voor Descartes is de mens een engel in een machine, een fijnstoffelijk wezen dat een materieel lichaam bestuurt. Ook gelooft hij in het bestaan van God. Maar die hogere wereld is voor hem zo krachteloos, zo nominalistisch gedacht, dat ze nauwelijks van betekenis is voor het gewone leven. Descartes houdt zich bij wat hij direct, innerlijk ervaart, namelijk de twijfel. Vanuit die twijfel, vanuit de luchtbel van het bewustzijn, tracht hij de buitenwereld te verkennen. Hume houdt zich, net als Descartes, ook aan datgene wat hij direct ervaart. Dit echter met een belangrijk verschil. Hume vertrekt niet vanuit het bewustzijn, wel vanuit de zintuiglijk ervaarbare gegevens, en tracht daarna tot het bewustzijn te komen. Hij stelt dat enkel de zintuiglijke ervaring geldig is om de werkelijkheid te leren kennen. Hij beweert dat er niets in het verstand is dat niet eerst via de zintuiglijke ervaring wordt gekend. Onze algemene begrippen ontstaan volgens Hume na herhaalde zintuiglijke waarnemingen en dit als gevolg van abstracties die onze geest hierbij maakt. Ze zijn echter niet meer dan een subjectieve constructie van het menselijke denken. Ze bestaan dan ook niet ‘ergens’ objectief, op zich, onafhankelijk van de mens.

Op een manier zijn Hume en Descartes elkaars’ tegenpolen, net zoals de exclusieve zintuiglijke ervaring staat tegenover de exclusieve innerlijke gewaarwording. Het is een kennen via de zintuigen, tegenover een kennen, via de luchtbel van het bewustzijn. Men kan met Immanuel Kant, (1724/1804), de topfiguur der Duitse verlichting - de Aufklärung - ook stellen dat beide visies als het ware de twee zijden zijn van eenzelfde medaille en elkaar

aanvullen.

### ***Aanschouwingen én gedachten***

Voor Kant ligt het toppunt van kennis inderdaad daar waar zintuiglijke waarneming en verstandelijke kennis gecombineerd worden. Begrippen en gedachten worden enerzijds gevoed door zintuiglijke ervaringen maar anderzijds wordt ook onze zintuiglijke ervaring juist verfijnd door onze begrippen en onze gedachten. Deze sturen onze zintuiglijke ervaring nauwkeurig en vertellen ons waarop we juist gaan letten.

Descartes, Hume en Kant menen dan ook dat de ‘idee’ die wij ons vormen n.a.v. een gegeven, niet meer is dan een abstractie, zonder ook maar enig contact met een andere buitennatuurlijke of bovennatuurlijke werkelijkheid. Een idee is slechts een naam, in het Latijn, ‘nomen’, voor een door de mens geconstrueerde werkelijkheid. Vandaar ook spreekt men van ‘nominalisme’.

Dit samengaan van innerlijke gewaarwordingen en zintuiglijke ervaringen toont aan dat men door logisch streng te redeneren, heel wat eenzijdigheden en tekorten aan het licht kan brengen. Twee ogenschijnlijke contradicties worden aanvaard, van hun eenzijdigheden uitgezuiverd en met elkaar verzoend. Men kan zeggen dat ze zo op een hoger peil worden gebracht. Zulk een “aanvaarden, uitzuiveren en verheffen” zullen we later nog ontmoeten, waar het als een zeer effectieve religieuze praktijk zal toegepast worden.

### ***Het onkenbare***

Kant leerde ons werkelijkheid kennen via zintuiglijke ervaring én redenering. Toch meende hij dat niet alle werkelijkheid op die wijze kenbaar is. In zijn *Kritik der reinen Vernunft* (1781) stelt hij dat onze wetenschappelijke geest wel klaar begrijpt wat zich binnen tijd en ruimte toont, maar dat de fenomenen zoals zij zich daarboven of daarbuiten situeren, voor de mens eigenlijk ontoegankelijk zijn. Van begrippen als ‘God’ en ‘ziel’, zegt hij dat ze niet zintuiglijk ervaarbaar zijn, en evenmin kenbaar via innerlijke gewaarwordingen. Wel is hij overtuigd van de geestelijkheid en de onstoffelijkheid van de ziel. Kant zal daarom besluiten dat een deel van de werkelijkheid voor de mens gewoon onkenbaar is. Zelfs de oordelen en conclusies van ons verstand kunnen geen zekerheid verschaffen over het reëel bestaan van de onstoffelijke wereld. Hij deelt daarom al wat bestaat op in wat kenbaar is en wat niet kenbaar is. Dit laatste heette hij het ‘noömenale’, het intelligibele of “het ware zijn”. Wat ons dan wel bekend is, zo meent hij, is eigenlijk in onze eigen voorstellingswereld gelegen.

Mensen die in de werkelijkheid meer zien dan alleen maar nominalisme, stellen dat onze begrippen - in de mate dat ze nominalistisch zijn - ontdaan zijn van hun dynamisme. Als ‘ideeën’ slechts subjectieve abstracties zijn, en geen aansluiting vinden in de objectieve ideeënwereld buiten en boven de mens, dan delen ze ook niet in de fijnstoffelijke levenskracht. Johan Wolfgang von Goethe (1749/1832), Duits filosoof en dichter, en met hem de hele Romantiek als filosofische stroming, zullen fel reageren tegen de opvatting dat ‘ideeën’ slechts cerebraal en theoretisch zijn. De romantiek wil “het leven in al zijn vitaliteit” benadrukken. Goethe verwoordde het op zijn gevleugelde wijze: “Grau, mein Freund, sind alle Theoriën, grün des lebens goldner Baum”, “Zonder kleur, mijn vriend, zijn alle theorieën, groen is de gouden levensboom”. Of enigszins anders gesteld: kleurloos is de inhoud van elk abstract begrip. Kleurig echter is iedere concrete steekproef uit datgene waarnaar het begrip verwijst”.

De theorie wordt hier tegenover het leven gesteld, wat typisch romantisch is. Alle romantische filosofie staat of valt inderdaad met het begrip ‘leven’. Romantici hebben de neiging het heelal holistisch, als een samenhangend geheel op te vatten. Zij reageren tegen het nominalisme dat abstracte begrippen centraal stelt. Ze loochenen echter geen abstracte



begrippen maar stellen dat het leven heel wat rijker is. Dat de wereld en het leven heel wat meer zijn dan zintuiglijke ervaringen, innerlijke gewaarwordingen of abstracte theorieën wordt in onze tijd eveneens door New Age benadrukt. Deze strekking benadert de wereld holistisch, als een samenhang van allen en alles, met allen en alles.

Een al te doorgedreven romantiek kan echter op zijn beurt in eenzijdigheid vervallen. Om werkelijkheid te doorgronden, hebben we niet alleen concrete dingen nodig, maar ook begrippen. Dat benadrukte Kant. Met onze zintuigen ontdekken we de zichtbare wereld, maar ons denken reikt tot in het onzichtbare. Dat wordt eigenlijk in sommige syllogismen geïllustreerd. De twee voorzinnen brengen gegevens ter sprake, de nazin overschrijdt juist wat gegeven is. We komen daar verder in de tekst nog op terug (11.7.).

Zoals gezegd stelde Kant dat datgene wat zich buiten tijd en ruimte situeert, voor de mens ontoegankelijk is en dat begrippen als 'God' en 'ziel' dan ook in wezen onkenbaar zijn. Hiermee verwoordt hij indirect zijn nominalistische houding. Dan is het meteen ook duidelijk dat hij nooit een paranormale of religieuze ervaring heeft gehad. Kant staat weigerachtig tegenover alle paranormale ingevingen, mantiek en tegenover een dynamistisch opgevatte religie. Zo houdt hij nog slechts een bijzonder pover en krachteloos geloof over. Hij neemt wel aan dat God en de ziel bestaan. Maar zo heel veel stellen ze dan niet meer voor. Hij liet het bijvoorbeeld niet na zijn voorbehoud kenbaar te maken bij het aanhoren van de paranormale visioenen van zijn tijdgenoot, de Zweedse ziener E. Swedenborg (1688/1722).

### *Le divin marquis*

Voor de nominalist zijn enkel zintuiglijke ervaringen en innerlijke gewaarwordingen werkelijk. Hogere waarden betekenen voor hem zo goed als niets. Hij ziet dan ook geen noodzaak om ze in zijn leven na te streven of te verwerklijken. Met betrekking tot het thema 'seksualiteit' is dit niet anders. Zo is voor de radicaal nominalistische marquis de Sade (1740/1814) of "le divin marquis", schrijver van erotische literatuur, seks dan ook totaal profaan, empirisch materiaal, waarmee men vrij kan experimenteren.

De Sade is gekend als prototype van het sadisme dat naar hem genoemd wordt. Na de eerste wereldoorlog (1914/1918), vanaf 1920, zien wij vanuit de VSA de seksuele revolutie en de term 'sexappeal' geleidelijk opdagen als een gedesacraliseerd en gecommmercialiseerd massaproduct rond de 'sterren' der film- en muziekindustrie. Deze zet zich verder door en kent vanaf 1955 een groter succes, onder meer in de opkomst van de pornografie.

Deze evolutie is het levend bewijs hoe geniaal juist de Sade de ontwikkeling van het gevoelsleven heeft voorzien. En dit vooral op het gebied van 'sex', een term die na 1955 uit dezelfde 'verlichte' VSA opdaagt om de totale vrijheid met betrekking tot het geslachtelijke leven uit te drukken. Seks is doorgedrongen - onder meer in al zijn psychopathologische vormen (seks met dieren inbegrepen) - in alle geledingen en lagen van onze huidige 'rationele' samenleving. Dit alleen al verrechtvaardigt het feit dat wij ingaan op wat het rationalisme van "le divin marquis" eigenlijk inhoudt en welke uitlopers het kan hebben voor onze cultuur-in-crisis.

De bekende existentialiste Simone de Beauvoir (1908/1986), *Faut-il brûler de Sade?* (Moet de Sade op de brandstapel?), haalt de Sade zelf aan: "Autoritair, opvliegend, zonder maat of doel. Wat betreft zedelijk gedrag: prijsgegeven aan een verwarde fantasie die haars gelijke niet heeft. Atheïst tot in het fanatieke. Kortom: zo ben ik! Doodt mij ofwel neemt mij zoals ik ben, want ik zal mijzelf toch niet veranderen". Men ziet het: De Sade beschikte over een cynische zelfkennis.

Enkele feiten: Volgens de notulen van de processen van Arcueil, april - juni 1768, heeft de Sade er een leurster, Rose Keller, "aan erotiserende geselingen onderworpen". Hij wierf een groep prostituees aan om samen met zijn kamerdienaar deze vrouwen "aan een aantal perversiteiten te onderwerpen". Wat leidde tot de processen van Marseille, van juni tot

september 1772. In zijn slot La Coste, in de Provence, stichtte de Sade een polygame seksgroep met homoseksuele verhoudingen, minderjarigen inbegrepen.

Zijn boeken *Les 120 jours de Sodome* (1787), *Justine ou les malheurs de la vertu* (1791), *La philosophie dans le boudoir* (1795) zijn pornowerken. Le Petit Larousse (1972) kenmerkt ze als volgt: “Romans waarin de helden en heldinnen bezeten zijn van de neiging om onschuldige zielen te folteren (het ‘sadisme’). Maar belangrijk doordat zij “la révolte d’un homme libre contre Dieu et la société” (“de revolte van een vrij man tegen God en de maatschappij”) uiteen doen. De Sade’s nominalisme wordt onder meer verwoord door de romanfiguur Juliette, de kille heldin: “Ik laat mij door geen ander ‘licht’ leiden dan het licht van mijn eigen rede”. Letten we op de metafoor ‘licht’, zoals die aangewend werd in de eeuw van de Franse verlichting.

Letten we eveneens op het radicale individualisme: “enkel het licht van mijn eigen rede”. Verwijzen we naar Protagoras en zijn uitspraak: “de mens is de maat van alle dingen”. Simone de Beauvoir, in haar indertijd ophefmakend werk over de Sade, *Le deuxième sexe*<sup>8</sup> (Het tweede geslacht), laat hem aan het woord: “Twijfel niet, Eugénie. De woorden ‘deugd’ en ‘ondeugd’ bedoelen slechts zuiver individuele denkinhouden. Er bestaat geen enkele daad - hoe uitzonderlijk gij ze u ook inbeeldt - die een echte misdaad is. Er bestaat ook geen enkele daad die men een echte deugd kan noemen”.

‘Deugd’ en ‘ondeugd’ zijn voor de Sade enkel namen zonder enige objectieve en hogere waarde. “God, en zijn ideeën zijn dood”, zoals Nietzsche (1.2.) het al stelde, en dus is alles toegelaten. In *Les 120 journées de Sodome* (De 120 dagen van Sodoma) schrijft le divin marquis: “De misdaad bezit niet de hoge adel die men in de deugd aantreft. Maar is zij toch niet meer verheven? Vertoont de misdaad niet ononderbroken het kenmerk van het grootste (‘grandeur’) en van het meest verhevende (‘sublimité’)? Haalt zij het niet daardoor - en zal zij het niet altijd halen - op de eentonige en verwijfde (‘efféminés’) bekoorlijkheid van de deugd?”.

Het gedrag van de Sade toont zijn nominalisme dat alle hogere, heilige, onschendbare werkelijkheden (‘ideeën’) als louter ‘namen’, als holle woordklanken, afbouwt. Hij foltert seksueel de medemens en vindt redenen om zijn gedrag te verrechtvaardigen. In de lente van 1793 wordt hij tot rechter benoemd. Maar aangezien hij niets anders doet dan de aangeklaagden vrijspreken - zelfs zijn vroegere vijanden - wordt hij aangehouden. Zijn levenswijze kende nog vele schandalen en lokte heel wat reacties uit. Onder Napoleon (1789/1821) werd hij in een krankzinnigenasiel te Charenton, opgesloten. Hij bracht daar dertien jaren van zijn leven door en stierf er, krankzinnig geworden, in 1814.

### ***Het rode boekje voor scholieren***

Ook het *Rode boekje* voor scholieren, Utrecht 1970-1, 1971-8, is eveneens nominalistisch van strekking. Bij zijn verschijnen werd het in heel wat scholen stiekem verkocht en kende enige populariteit. Het ontkent eveneens alle hogere waarden. Een steekproef: “Als er in de krant staat dat iemand een zedenmisdrijf gepleegd heeft, dan klinkt dat erger dan het is. Het gaat dan om iemand die op een bepaalde, ‘ongebruikelijke’ manier klaar kan komen. Lees je over een ‘voyeur’, een gluurder, dan gaat het over een man of een vrouw die “graag kijkt hoe anderen ‘het’ doen”. Deze bespiedt vrijende paren, die denken dat ze alleen zijn. Eén enkele keer gebeurt het dat een gluurder “in paniek wordt gebracht”. Dit komt door de manier waarop anderen reageren op dit gedrag. Deze voyeurs weten dan niet meer wat zij doen en soms komt het tot geweld”.

Tot zover dit citaat. Letten we op de genadigheid waarmee de gluurder wordt benaderd. Het zijn de anderen die hem in paniek brengen. Iedere hogere idee, ideaal of waarde wordt hierbij ontkend. De hogere zin van seksualiteit, zoals de verscheidene tradities dat hebben trachten te duiden, lijkt wel volkomen verloren te zijn. Zo bouwt men een permissieve

samenleving op, die dan weer ‘puritanismen’ uitlokt. Men kan zich afvragen of de stellingen van het rode boekje, in onze 21<sup>ste</sup> eeuw en na heel wat wraakroepende seksuele schandalen in de wereldpers, nu nog zo algemeen zouden bijgetreden worden.

### ***Het Communisme***

In het hoofdstuk 1.2. “Wat religie niet is”, verwezen we naar Karl Marx die zei dat religie opium van het volk is. Het mag duidelijk zijn dat het communisme hierdoor eveneens nominalistisch georiënteerd is. Het communisme legt de nadruk op de economie waarbij in principe iedereen produceert naar vermogen en ontvangt volgens noden. De geestelijke vaders ervan waren Marx en Lenin (1870/1924).

St. Courtois e.a., *Le livre noir du communisme*<sup>9</sup> (*Crimes, terreur, répression*) (Het Zwartboek van het Communisme (Misdaden, terreur, onderdrukking)) wekte in Frankrijk verbazing. Het werd geschreven door elf Franse geschiedkundigen die allen wel ergens ‘links’ zijn, maar de feiten niet willen verdoezelen. Om te beginnen: wat de ‘dissident’, Aleksandr Solzjenitsin over Rusland, Jean Pasqualini over China, en Pin Yathay over Cambodja al sedert decennia van de daken geschreeuwd hebben inzake mensendoding in naam van de dictatuur van het proletariaat, wordt in het bewuste boek meer dan bevestigd. Want het steunt op de archieven van de ex-communistische staten zo dat zelfs de cijfers konden gestaafd worden. Solzjenitsin, Pasqualini en Yathay werden indertijd door de westerse intelligentsia niet ernstig genomen.

Jean-François Revel, *Communisme*<sup>10</sup> (*85 millions de morts!*) (Het communisme (85 miljoen doden!)), vat samen: “Twintig miljoen mensen werden in de USSR en op bevel van de staat, in vreedstijd gedood. Vijfenzestig miljoen werden er in China vermoord op bevel van MaoTse-toung, nu Mao Zedong (1893/ 1976).” Hij was de stichter der Chinese Volksrepubliek en schreef zijn *Rode boekje* dat de Chinese culturele revolutie, die in 1966 begon, programmeerde. Twee miljoen mensen werden in Cambodja vermoord, op een totaal van 7,8 miljoen inwoners. Allemaal het resultaat van geprogrammeerde uitroeiingen. Samengevat: vijftachtig miljoen doden. “Met 65 miljoen doden in China is Mao de grootste moordenaar van alle tijden”.

Ofschoon het communisme stelt dat alles ‘materie’ is, geschiedde er in de Sovjetstaten heel wat onderzoek naar het paranormale. Zie onder meer Lynn Schroeder, *Parapsychologische ontdekkingen achter het ijzeren gordijn*<sup>11</sup>.

### ***Drie anekdotes***

G. Bush, president der USA, was vroeger ambassadeur in Communistisch China. Mao was, kort voor zijn dood, in gesprek met hem en zei: “Straks ga ik naar de hemel. Ik heb van God al mijn uitnodiging gekregen”. Als men weet dat, althans in de aanvang, de Chinese Volksrepubliek religie als opium van het volk beschouwde, is zo’n uitlating wel in tegenspraak met de vooropstellingen van het communisme.

G. Bush was op de plechtige uitvaart van Leonid Brezjnev (1906/1982), staatshoofd der USSR. “Daar, te midden van het centrum van een totalitaire, koud-triestige staat stond Mevrouw Brezjnev voor de laatste keer haar man te bekijken. Met een niet te misduiden gebaar buigt zij zich neer ... om een kruisteken over de borst van haar man te maken<sup>12</sup>”.

Men heeft in de nalatenschap van Stalin een boek gevonden over magie dat hij met aantekeningen had voorzien. Blijkbaar hield hij er rekening mee dat er in het geheel van de werkelijkheid meer is dan alleen maar ‘materie’ zoals de axiomatic van het communisme dat stelt.

### ***De ‘Übermensch’***

Een aantal recentere filosofen en filosofieën vertrekt ook van een uitsluitend

nominalistische basis. Zo bijvoorbeeld F. Nietzsche (1844/1900) met zijn al aangehaalde bewering dat God dood is. De ideale mens is voor Nietzsche de ‘Übermensch’, een uitspraak waarmee hij dé filosoof van het nazisme werd. Hitler gaf de volledige werken van Nietzsche cadeau aan Mussolini, bij hun ontmoeting in 1942 in de Brennerpas.

Ofschoon Nietzsche nominalistisch kan geduid worden, geldt dit helemaal niet voor het nazisme, wel integendeel. Zo zei Hitler in 1936 aan Hermann Rauschning dat de eigenlijke naam van de NSDAP, (de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij), “Magischer Sozialismus” (Magisch socialisme) had moeten zijn, maar dat dit moeilijk kon uitgelegd worden aan het gewone volk.

L. Pauwels / G. Bergier, *Le matin des magiciens*<sup>13</sup>, (De dageraad der magiërs) telt vele bladzijden waarin het occultisme van de nazibeweging uit de doeken wordt gedaan. En niet zomaar oppervlakkig. Maar de genadeslag voor al wie beweert dat occultisme en racisme in het nazidom niet samengaan, is N. Goodrick-Clarke, *The Occult Roots of Nazism*<sup>14</sup> (De occulte wortels van het nazisme). Steller bestudeerde grondig en streng wetenschappelijk de occulte bewegingen die het nazisme voorbereidden en begeleidden en die van doorslaggevende invloed waren. Bewegingen met mystieke, racistische en pangermanistische leer worden in het werk blootgelegd. Ook vandaag zijn ze nog steeds actief.

### **“De dood van God”**

J.P. Sartre (1905/1980), existentialistisch filosoof, ging uitvoerig op dit thema in. Hij was gedurende minstens twee generaties een gevierd denker, met internationale weerklank. Wij staan even stil bij één aspect van zijn zeer veelzijdige persoonlijkheid, namelijk zijn duiding van onze profane cultuur. Zijn interpretatie is nog steeds actueel want zij is één der vele vormen van ‘afbouw’ of ‘deconstructie’ van de grote filosofische en religieuze traditie van het Westen en een afrekenen met wat na die afbouw nog rest aan menselijke mogelijkheden. Nemen we zijn *L’existentialisme est un humanisme*<sup>15</sup> (Het existentialisme is een humanisme). Sartre neemt als uitgangspunt het ‘cogito’, het “ik denk”, van Descartes, en beschouwt de mens louter als individu en dan nog in diens innerlijk leven, in “le sens intime” (“de innerlijke betekenis”).

Tegenstanders stellen dat hierdoor al onmiddellijk iedere menselijke solidariteit ondergraven wordt. De “tien geboden” als christelijke samenvatting van de eeuwige waarden, worden hiermee direct ontkend, zodat er geen objectieve, een buiten de mens gesitueerde verrechtvaardiging van ieder gedrag meer is. Sartre’s denken heeft als vooropstelling “de afwezigheid van een God als laatste reden of grond”. Hij vat dit samen in een term die hij aan de Duitse filosoof M.Heidegger (1889/1976) ontleent: “le délaissement” of het alleen gelaten zijn. “God bestaat niet” stelt hij en hij trekt daaruit de uiterste consequentie: het “er alleen voor staan”.

Voor de klassieke lekenmoraal geeft dit geen enkel probleem. God als fundament van iedere moraal uitschakelen, behelst zo goed als geen nadelen. God is volgens deze visie immers een onbruikbare en bovendien veeleisende hypothese. Men kan ze dus beter laten vallen. Met het oog op een moraal, is het voor een samenleving en een beschaafde wereld, noodzakelijk dat sommige waarden, bij afspraak dan, toch ernstig opgenomen worden.

Sartre, als existentialist, is het niet eens met deze visie maar meent dat het zeer vervelend is dat God niet bestaat. Want met het ontkennen van zijn bestaan, verzwindt iedere mogelijkheid om “een denken dat bestaat voordat er iets anders feitelijk bestaat” voorop te stellen en daarin waarden aan te treffen. Voor Sartre zijn ‘waarden’ wezenlijk vooraf bestaande waarden. Sartre schrijft: “Een apriori is onmogelijk aangezien er geen oneindig en volmaakt bewustzijn meer is om dat apriori te denken”. Het staat immers nergens geschreven dat bijvoorbeeld “het goede” bestaat, dat men eerlijk moet zijn, dat men niet mag liegen. “Wij bevinden ons in een levensruimte waarin enkel nog mensen bestaan”, zo stelt hij. Sartre citeert

hierbij de Russisch romanschrijver F. Dostojewski (1821/1881) waar deze zegt: “Indien God niet bestond, dan zou alles toegelaten zijn”. Men versta Dostojewski echter goed: hij beweert niet dat met het uitschakelen van God alles in feite toegelaten is. De medemensen, de gemeenschap, politie en gerecht zijn daar om aan een godverlaten vrijheid in een zekere mate paal en perk te stellen. Dostojewski zegt wel dat “in beginsel” alles toegelaten zou zijn indien God als wetgever en rechter “tussen haakjes gezet” zou zijn. “Welnu, uitgerekend dat is de vooropstelling van het existentialisme” zo noteert Sarte. Inderdaad: indien God er niet is, dan is alles toegelaten. Bijgevolg: de mens is ‘délaisé’. Hij staat er alleen voor, aangezien hij noch in zich noch buiten zich enige vooropstellingen vindt waaraan de mens een houvast heeft. Hij wordt zo niet geconfronteerd met waarden of bevelen die zijn gedrag verrechtvaardigen. “Dat”, zegt Sartre, “druk ik uit als volgt”: “De mens is ertoe veroordeeld ‘vrij’ te zijn”. Sartre’s begrip ‘vrijheid’ is de vrijheid van de door God verlaten mens.

### ***Hedendaags materialisme.***

Het huidige materialisme ontstond rond 1960 en wordt o. m. vertegenwoordigd door de Amerikaanse sceptische filosoof Daniël Dennett (1942°). Dennett verdiept zich in vraagstukken betreffende het bewustzijn, de filosofie van de geest en kunstmatige intelligentie. Bij ons is hij o.m. bekend om zijn *Consciousness Explained*<sup>16</sup> (Het bewustzijn verklaard). Dennett en zijn denkgoten stellen dat wij onze denkbeelden afscheiden “zoals een slak haar slijm”. Het bewustzijn is hier gereduceerd tot een ‘epifomeen’ of een begeleidingsverschijnsel van onze hersenactiviteit.

Voor de Westerse filosofische traditie is er uiteraard veel meer verschil dan gelijkenis tussen een slak die slijm produceert en de mens die gedachten tot ontwikkeling brengt. In de klassieke opvatting hangen bewustzijn en de hersenwerking wel met elkaar samen, maar is ‘bewustzijn’ toch een heel ander en ruimer begrip dat niet zomaar ontstaat als een bijproduct uit de werking der hersenen.

Het is voor de eeuwenoude traditie dan ook evident dat de mens over een bewustzijn beschikt. Maar hier zit Dennett met een omgekeerde moeilijkheid. Voor hem, zoals voor iedereen die het menselijke brein als een geperfectioneerde computer ziet, is juist het bestaan van zoiets als een bewustzijn een probleem. Als de hersenen niet meer dan een gecompliceerde computer zijn - wat Dennett beweert<sup>17</sup> - hoe ontstaat hieruit dan bewustzijn? Hoe kan een dode computer plots en uit zichzelf een bewust levende machine worden? Of, omgekeerd: hoe kan, gezien vanuit de grote traditie, het bewustzijn, het ‘ik’ met zijn opvallend eigen kenmerken, herleid worden tot materiële processen? En als men dat doet, wat rest er dan nog van het eigen bewustzijn zoals de mens dat in zichzelf ervaart? Voor Dennett en zijn denkgoten zijn wij niets meer dan ons lichaam. Sterker nog, hij meent dat als we al onze informatie zouden downloaden op diskettes<sup>18</sup>, wij millennia later weer tot leven kunnen geroepen worden.

Objectieve ethische of religieuze waarden op zich zijn er volgens hem niet. Wij construeren autonoom de zin van ons bestaan. De natuur en het heelal op zich zijn volslagen amoreel. Het bestaan van een hogere macht of een scheppende God is dan ook overbodig.

Men merkt de immense kloof tussen Dennetts’ materialisme en de grote filosofische traditie.

### ***Evangelieverhalen***

Het mag verbazen, maar ook het christendom wordt door een aantal gelovigen op een nominalistische wijze geduid. Voor wie met de dynamistische en fijnstoffelijke zijde van religie vertrouwd is, lijkt het wel een regelrechte contradictie. En toch, de god van Kant was bijvoorbeeld krachteloos, maar Kant hechte nauwelijks geloof aan mantiek en fijnstoffelijke krachtwerkingen. Dit alles behoort voor hem tot het noömenale, tot een wereld die wij niet kunnen kennen. We citeerden ook R. Bultmann en K. Deurloo (1.4.4.). Zij ijverden voor een

religie in overeenstemming met de noden van onze eerder nominalistische en rationalistische tijdsgeest. Hierbij worden de mirakels van Jezus, Zijn nederdaling ter helle, verrijzenis en hemelvaart, zijn tot stichtende verhalen gereduceerd en zijn slechts symbolisch te duiden. Deze heilsfeiten dragen immers, zo stelt Bultmann samen met zijn gelijkgestemden, te veel niet-moderne en door de huidige wetenschappen niet verifieerbare elementen. Dit geldt eveneens voor dat vage, wetenschappelijk oncontroleerbare begrip 'levenskracht'. Wat het evangelie ons vertelt, zijn 'slechts' woorden, 'namen', meer niet. Wij moeten - steeds volgens deze nominalistische visie - ze vertalen in moderne termen, die ten minste standhouden in de ogen van de moderne wetenschappen.

### ***Conceptualisme***

We zagen al dat het nominalisme vertrekt van ervaringen en gewaarwordingen. Van hieruit komt men tot 'concepten', tot 'begrippen', waar men dan verder mee experimenteert. Echt werkelijk is voor de extreme nominalist enkel het singuliere en ervaarbare. Een concept is niet meer dan een gedachteconstructie. Van veralgemeningen die de conceptualist zelf ook niet kan loochenen, zegt hij dat de mens deze zelf ontwerpt. Het zijn slechts constructies van de menselijke geest en kunnen onmogelijk zelfstandig bestaan, onafhankelijk van wat onze menselijke geest denkt.

Tegenstanders van het conceptualisme wijzen echter op het objectieve bestaan van bijvoorbeeld natuurkundige wetten. De slinger beantwoordde al lang aan een wetmatigheid toen G. Galilei (1564/1642) het verband ontdekte tussen de slingerbeweging, de lengte en de valversnelling van de slinger, en dit vastlegde in de slingerformule. Hij vond de formule niet uit, hij ontdekte ze. Zo ook bewogen de planeten zich al een eeuwigheid volgens de wetten die J. Kepler (1571/1630) in 1609 beschreef. Zo ook vallen appels sinds mensenheugenis van de bomen volgens gravitatie wetten die I. Newton (1642/1727) formuleerde en die A. Einstein (1879/1955) in 1915 met zijn algemene relativiteitstheorie aanvulde. Het merkwaardige aan wetten is inderdaad dat ze, eens eensluidend geformuleerd, verbanden formuleren van wetmatigheden die objectief, geheel buiten de subjectieve geest van de mensen, bestaan. Anders gezegd: ook zonder een Galilei, een Kepler, een Newton of Einstein, ja zonder dat er ook maar mensen zouden bestaan, zal de aantrekking tussen voorwerpen zich tonen in overeenstemming met de formules die zij ontdekten en beschreven. Wetten gelden, en dit onafhankelijk van het feit of iemand er weet van heeft of niet. Voor de extreme nominalist is het feit dat er wetmatigheden bestaan, geheel buiten het subjectieve bewustzijn van de mens, dan ook een probleem.

### ***De Isidiërs***

Sir G.J. Warnock (1923/1995), een Berkeley-specialist, bekritiseerde in overeenstemming met de langdurige Angelsaksische nominalistische traditie, de algemeenheid der begrippen. Hij beweerde dat er enkel singuliere werkelijkheden bestaan. De Britse filosoof B. Russell was het met dit extreem nominalistische standpunt helemaal niet eens en illustreerde het onzinnige ervan aan de hand van het verhaal der Isidiërs, een fictieve en primitieve volksstam. Hij vertelt: "Lang geleden was er een stam die aan de oever van een rivier woonde. Sommigen beweren dat die rivier 'Isis' werd genoemd en de stamleden 'Isidiërs'. De taal van de stam kende de woorden 'voorn', 'forel', 'baars', en 'snoek', maar niet het woord 'vis'. Een groep Isidiërs die vanaf hun woonplaats verder dan gewoonlijk de rivier waren afgevaaren, vingen daar wat wij 'zalm' noemen. Er ontstond onmiddellijk een heftig debat. Sommigen beweerden dat het een soort 'snoek' was, anderen dat het "iets duisters en verschrikkelijks" was. Meteen gebood men dat ieder die het vernoemde, uit de stam moest gestoten worden. Op dat ogenblik verscheen er een vreemdeling die aan de oevers van een andere rivier woonde. Hij zei tot de Isidiërs: "In onze taal hebben wij het woord 'vis'

dat zowel op voorns als op forellen, op baarzen zowel als op snoeken van toepassing is. En eveneens op het dier dat hier nu zoveel meningsverschil veroorzaakt". De Isidiërs waren verontwaardigd: "Wat is het nut", zo zeiden zij, van dergelijke nieuwbakken woorden? Voor alles wat wij in de rivier vangen, hebben wij in onze taal een woord. Want het is altijd of een voorn of een forel of een baars of een snoek. Het is misschien zo dat jullie woorden gebruiken die voor ons verboden zijn. Maar bij ons is er een wet die het vernoemen van nutteloze en overbodige woorden verbiedt, ja, die zelfs verbiedt die woorden te vernoemen die jullie nodeloos gebruiken. Daarom beschouwen wij het woord dat jij uitsprak en wat wij niet in de mond willen nemen als volkomen waardeloos". Tot daar de bijtende ironie van Russell over het begripsnominalisme.

De andere stam dan de Isidiërs, die wel over het woord 'vis' beschikken, kunnen "abstractie maken" van 'voorn', 'forel', 'baars', 'snoek'. Om te zeggen dat een nieuwe vis "een vis" is, moeten de Isidiërs, bij gebrek aan het woord 'vis', spreken over "een niet-voorn, een niet-forel, een niet-baars of een niet-snoek". Wat als resultaat, in de plaats van een besparing van woorden veeleer juist een woordverspilling met zich meebrengt. De term 'vis' vat immers veel soorten samen en komt wat het gebruik van woorden betreft, heel wat spaarzamer uit. Warnock heeft kritiek op het feit dat algemene begrippen bestaan en houdt het veel liever bij singuliere werkelijkheden. Russell toont met zijn verhaal aan dat het veel eenvoudiger is om wel over algemene begrippen als 'vis' te beschikken.

### ***Het Westerse denken is nominalistisch***

R. Van Zandt, *The Metaphysical Foundations of American History*<sup>19</sup> (De metafysische grondslagen van de Amerikaanse geschiedenis), zegt dat reeds Willem van Ockham (1290/1350) de middeleeuwse en christelijk geïnspireerde scholastiek (800/1450) ondermijnt en afbouwt en het hele moderne nominalistische denken sticht. Van Zandt vervolgt: "Er was een vloedgolf van nominalisme. Descartes was nominalist. J. Locke (1632/1704), de topfiguur van de Angelsaksische Verlichting, was nominalist. De Ierse filosoof G. Berkeley (1685/1753), de Engelse filosoof D. Hartley (1705/1757), de al vermelde Schotse filosoof D. Hume, allen waren ze nominalist. G. Leibniz (1646/1716), Duits filosoof en wiskundige was een extreem nominalist. Kant was nominalist. Hegel was nominalist maar met realistisch heimwee. Bertrand Russell (1872/1970), *Geschiedenis van de Westerse filosofie*<sup>20</sup>, en de bestseller van Jostein Gaardner, *De wereld van Sofie*<sup>21</sup>, zijn nominalistisch geschreven. Zodoende was - om het in één woord te zeggen - "all modern philosophy" nominalistisch. Van Zandt zegt verder dat het nominalisme bij uitstek een Angelsaksische filosofie is. Het Engelse en Amerikaanse denken is door en door nominalistisch. Het licht van de nominalistische rede wordt overigens gesymboliseerd door het Amerikaanse Vrijheidsbeeld dat in New York de toorts van de verlichting hoog houdt. Het heeft de ketenen aan haar voeten die haar binden, gebroken en brengt het licht van de rede over de hele wereld. Voor het nominalisme is de mens inderdaad de maat, de norm van al wat bestaat.

In de recente literatuur spreekt men van een 'bright' tegenover een 'super'. Een bright zweert bij een wetenschappelijk wereldbeeld, vrij van iedere religieuze overtuiging. Supers - van 'supernatural' - zijn zij die in tegenstelling tot de brights geloven dat niet de wetenschap het laatste woord heeft, maar dat er een werkelijkheid is die onze materiële situatie in ruime mate overstijgt.

Tot zover deze steekproef met betrekking tot 'de natuur', in zoverre hij louter profaan wordt gedacht. Het is de wereld zoals hij door iedereen kan worden waargenomen, een wereld gekenmerkt door zintuiglijke ervaring en innerlijke waarneming. Wie de werkelijkheid tot deze wereld beperkt, ziet in de namen die aan de dingen gegeven worden, slechts woordklanken, die volgens subjectieve menselijke afspraak verwijzen naar concrete of abstracte gegevens. Zulke namen vinden geen aansluiting met een objectieve, boven deze

natuur uitstijgende werkelijkheid. Heel wat tijdgenoten zullen in de hierboven beschreven nominalistische opvatting van de werkelijkheid hun levensvisie en hun vooropstellingen herkennen als de gewoonste zaak van de wereld. Onze cultuur is er inderdaad zo van doordrongen dat de gedachte dat er ook andere en rijkere opvattingen over de werkelijkheid mogelijk zijn, veeleer als bevreemdend, eventueel als bedreigend kan overkomen. Dat het geheel van alles wat bestaat ook nog vanuit een breder gezichtspunt kan bekeken worden, dat trachten we toe te lichten met een aantal steekproeven, eerst met betrekking tot de buitennatuur, en nadien met betrekking tot de bovennatuur.

### ***3.3. Het buitennatuurlijk niveau van de werkelijkheid***

Zoals bij de aanvang van dit hoofdstuk gezegd: het christendom verdeelt de werkelijkheid in drie niet steeds even streng gescheiden, maar toch onderscheiden niveaus: een natuurlijk niveau, een buitennatuurlijk of paranormaal niveau, en een bovennatuurlijk of goddelijk niveau in de Bijbelse zin van het woord.

Het bovennatuurlijke kwam ter sprake in de twee eerste hoofdstukken: de “eerste kennismaking” en “het heilige en wat eruit volgt”. Vervolgens namen we een aantal steekproeven met betrekking tot het natuurlijke niveau in zoverre het nominalistisch werd geëvalueerd. Verdiepen we ons nu in het buitennatuurlijke niveau, in de wereld van het meer dan ‘natuurlijke’, in de wereld die het natuurlijke letterlijk “te buiten” gaat en ons als paranormaal overkomt. Nemen we een aantal steekproeven van enkele niet-Bijbelse religies. Men zal merken dat ze gekenmerkt zijn door mantiek en dynamistische of magische krachtwerkingen.

#### ***Heilig, maar niet ethisch***

Gaan we hieronder dus dieper in op wat het christendom het ‘buitennatuurlijke niveau’ noemt. Het is de wereld die ons meer dan normaal lijkt, die buiten het normale valt, maar volgens de Bijbel niet tot de bovennatuur, niet tot Gods hoge lichtwereld, behoort. Het is onder meer de wereld waartoe volgens het christendom de vele lagere, van de Bijbelse God vervreemde godheden behoren. Een kennismaking met de niet-Bijbelse religies kan ons scherper bewust maken van het wezen en de vooropstellingen van het christendom. Ook in de vele heidense religies is het heilige het object bij uitstek en het onderwerp waarin we ons willen verdiepen. Toch is vooraf een verduidelijking aangewezen. Voor het christendom geldt het heilige, de toegenomen krachtgeladenheid, als een zeer hoog ethisch begrip. Jahweh is heilig in de eerste plaats. Hij is ook de gever van levenskracht en de schepper van al wat bestaat. Zo is Hij de schepper van heel wat andere wezens, ook van diegene die zich nadien tegen Zijn gezag keerden en hun eigen weg gingen. Wat deze goden en hun energieën veroorzaken, heet men ook ‘heilig’, doch enkel in de zin van toegenomen kracht. Ze zijn niet of niet noodzakelijk van een hoog ethisch niveau. De term ‘heilig’ kan dus op twee verschillende wijzen ingevuld worden: krachtgeladen én van een ethisch hoog peil in het christendom, het ‘Sanctus’ in het Latijn, of krachtgeladen zonder dat hoge morele niveau in heel wat andere religies. In wat volgt bespreken we kort enkele niet-Bijbelse religies, samen met hun ‘heiligheid’. De lezer zal inderdaad merken dat deze religies ook dynamistisch van aard zijn, maar dat een hoge ethiek hierbij wel eens ver te zoeken is.

Behandelen we achtereenvolgens en bij wijze van steekproef enkele aspecten van santeria en macumba, twee verwante religies in Amerika. Vervolgens gaan we in op de religie der Fang, een volk in West-Afrika en op de occulte inwijding van een indiaan. Ten slotte geven we een getuigenis van een magiër der Mennomonis, een indianenstam in Canada.



### **3.3.1. Santeria**

#### ***Het heilige***

Lezen we Migene Gonzales-Wippler, *The santeria Experience*<sup>22</sup> (De Santeria-ervaring). Het boek geldt zo een beetje als model voor wat wezenlijk een niet-Bijbelse religie is. Santeria komt uit West-Afrika (Nigeria, Benin) en is de religie van de Yoruba volkeren. Vele Yoruba's werden indertijd als slaven en slavinnen naar Cuba, Puerto Rico, Haïti, Trinidad, en Brazilië overgebracht. Ook in Florida en New York is santeria verspreid. In New York alleen al telt deze religie 300.000 volgelingen. Ruim honderd miljoen mensen zouden wereldwijd op één of andere wijze deze religie aanhangen.

Migene Gonzales-Wippler was een blanke antropologe en werd als kind opgevoed door een kindermeisje, dat aanhangster was van santeria. Santeria is een syncretische religie: een mengeling van oppervlakkig katholicisme en West-Afrikaans heidendom. Letten we op de betekenis van het woord 'Santer', 'heilig'. Santeria betekent 'wat het heilige betreft'. Net zoals in het christendom is ook hier het heilige het object der religie.

#### ***Een 'deus otiosus'***

Zo kent de santeriareligie een opperwezen, dat men Olorun noemt. Dit opperwezen is niet de Bijbelse Jahweh. Olorun is voor de santeria-gelovigen de bron van alle leven en levenskracht. Santeria is dan blijkbaar een dynamistische religie. Nadat Olorun deze wereld geschapen had, beschouwde hij zijn werk als beëindigd en bekommerde zich verder niet meer om de kosmos en de mensheid. Hij is er wel, maar op een verre achtergrond. Hiermee is hij een soort van vadsige god. In de godsdienstgeschiedenis spreekt men van een 'deus otiosus', een god 'op vakantie'. Het Latijnse woord 'otium' staat tegenover 'negotium' dat bezigheid, werkzaamheid betekent. Hij is dus een afwezige god. Het werk wordt in de santeriareligie gedaan door de orisha's, een soort van goddelijke helpers. Als lagere godheden beheersen zij het heelal en vooral het lot van de mensen. Men zou ze kunnen vergelijken met de hofraad van Jahweh, waarvan sprake is in de Bijbel (*Job 1:6*). Voor de santeria-gelovigen zijn Olorun en de orisha's werkelijk bestaande, maar fijnstoffelijke wezens. De orisha's worden tijdens rituelen ook effectief gecontacteerd. Wie sensitief is, wie mantisch begaafd is, zo beweren deze gelovigen, zal hun aanwezigheid voelen, eventueel zien, eventueel hun woorden horen. Deze religie is dus verre van nominalistisch of rationalistisch.

#### ***Do, ut des***

Gonzales Wippler schrijft dat de mensen 'ashé' nodig hebben om diverse levensproblemen op te lossen. Ze hebben 'ashé' nodig om zelfs nog maar gewoon te overleven. 'Ashé' is het santeriawoord voor fijnstoffelijke levenskracht. Waar haalt men nu deze 'ashé'? Bij diegenen die ze bezitten. Dat zijn de orisha's, de goden. En waar halen de orisha's deze energie? Eenvoudig uit de offers die ze van de gelovigen eisen en die hun worden aangeboden. De goden willen eerst gunstig gestemd worden, wat impliceert dat ze niet als vanzelf in een goede verstandhouding met de mensen leven. Die offers kunnen bijvoorbeeld veldvruchten zijn, een kip die geslachtet wordt, een geit... Eens aan de goden geofferd, wordt dit voedsel door niemand meer opgegeten. Deze offers bezitten naast hun materiële stof eveneens een fijnstoffelijke energie, de drager van levenskracht. Bij de vruchten is dat de uitstraling of de aura van het vruchtensap. Bij de dieren (en de mensen) is vooral het bloed drager van die subtiele levenskracht. Het is die levenskracht die de goden zich dan via het offer toe-eigenen. Op grond van hun magische vermogens, vormen de goden een deel van de zo verkregen fijnstoffelijke energie om tot dat soort van levenskracht dat nodig is om het probleem dat hen voorgelegd wordt, op te lossen. Zo wordt hen bijvoorbeeld gevraagd om een ziek kind te genezen, een werkeloze aan een baan te helpen, een vertroebelde liefdesrelatie op te klaren, een betaalbare woning te vinden, het te laten regenen bij een aanhoudende droogte...

Men ziet dat het telkens om zeer praktische levensproblemen gaat en dat deze religie zeer dicht bij de noden van de gewone mensen staat.

In het Latijn kent men de uitdrukking “do, ut des”, “ik geef, opdat gij geeft”. Hier toegepast: ik, santeria-gelovige, bezorg u, orisha, via een offer, de vereiste fijnstoffelijke energie, opdat gij, orisha, een deel van die energie transformeert en ze voor de oplossing van mijn probleem gebruikt.

### ***Functiegoden***

De communicatie tussen de orisha's en de mensen geschiedt via mediale personen en met gebruik van wichelarij (mantië, waarzeggerij). Ook zingen, het uitvoeren van een ritus en het zich in vervoering laten brengen, zijn middelen om met de orisha's in contact te komen. Herinneren we er aan dat de Bijbel afkerig staat tegenover zulk een extatisch of irrationeel gedrag (1.3.). Santeria kent dat wel: een aantal mediums bereikt op het hoogtepunt van een ritus een vervoering of trance en verliest het zelfbezit. Deze mediums zijn dan van zichzelf vervreemd, ‘bezeten’ van hun god.

De offers aan de goden verschillen van orisha tot orisha. Men houdt rekening met de attributen van iedere orisha afzonderlijk. Iedere godheid is gespecialiseerd in één domein van de werkelijkheid. Iedere godheid heeft dus één welbepaalde functie. Voor het ene probleem, genezing bijvoorbeeld, gaat men naar die ene welbepaalde orisha, voor een ander probleem, bijvoorbeeld liefdesaangelegenheden, wendt men zich tot een andere godheid. Ook het christendom kent zulk een vorm van taakverdeling: de ene heilige wordt aangeroepen voor één welbepaalde soort problemen, de andere heilige voor een ander soort van moeilijkheden. Zo geldt Sint-Christoffel als de beschermer in het verkeer, en men richt zich tot de Heilige Antonius als een voorwerp zoek is. De godsdiensthistoricus H. Usener (1834/1904), voerde in dit verband de term ‘Functionsgottheit’, ‘functiegodheid’ in.

Zo is in de santeria, Oshun de naam van een welbepaalde Orisha. Haar natuur of kosmische energie is gelegen in de wateren van de rivieren. Vandaar ook dat vervuilde rivieren voor die religies in de eerste plaats een religieus probleem stellen. Haar specialiteit betreft erotiek, huwelijk, kinderen, de buik, goud, artistieke dingen, genoegens. Haar attributen zijn het getal 5, honing, spiegels, pompoenen, cakes, wijn, en gele hennen (kippen). Ieder offer aan haar moet ten minste één van haar zojuist opgesomde attributen bevatten. Zo wil ze bijvoorbeeld een uitgeholde pompoen met honing en olijfolie opgevuld. Men laat een brandende wiek of pit op die olie dobberen. De vlam moet vijf dagen - zie hoger haar getal ‘5’ - branden. Vaak wordt de naam van de ‘geliefde’ of ‘begeerde’ persoon hetzij binnen in de pompoen, hetzij er onder geplaatst. Deze dingen zijn geladen met levenskracht en worden als dusdanig, om reden van hun levenskracht, geofferd. Waarop Oshun reageert met haar energie te geven, vermengd met de geofferde energie.

Zo heeft de orisha YemaYa als kosmische kracht of domein, het water van de oceaan (“zeven zeeën”). Haar domein is vrouwelijkheid en moederschap. Haar offerattributen zijn de kleuren blauw en wit, haar getal is ‘7’, haar product is suikerrietstroop, haar plant is de watermeloen, haar dieren zijn eenden en vrouwelijke parelhoenen.

### ***Een heidense religie***

In de nieuwe wereld werd heel wat religiositeit, de orisha's op de eerste plaats, onder een façade van katholicisme verborgen gehouden. De orisha's werden bijvoorbeeld met katholieke heiligen vereenzelvigd. Voor de eigenaars van de slaven kwam het dan over dat deze laatsten zich zeer katholiek gedroegen. Naar de buitenwereld bad de slavin bijvoorbeeld tot de H. Barbara. Maar in feite vereerde zij de orisha Shango, de heer van de bliksem, het vuur en de dans, die via deze kosmische levenskrachten levensdrift, mannelijkheid, en karaktersterkte verschafte. Dat is juist zijn ‘functie’. Zijn ‘attributen’ zijn: rood en wit, de

getallen 4 en 6, appels, bananen, hanen en mannelijke schapen. Men moet met zijn verlangens rekening houden wil men Shango gunstig stemmen. Het is zo dat de naam 'santeria' (wat zoals gezegd 'heiligenverering' betekent) in voege kwam. Maar het is overduidelijk dat de ziel van de aanhang(st)ers fundamenteel heidens is en blijft.

### ***Structuur van santeria***

Migene Gonzalez-Wippler, definieert santeria in haar boek als volgt:

- Het is een dynamistische religie. Het centrale geloof van santeria is dat iedere werkelijkheid binnen het heelal bestaat uit een kosmische energie. De santeria-naam voor deze energie is 'ashé'.

- Santeria kent een geloof in een opperwezen. De eerste 'maker' van het heelal en de bron van deze energie of levenskracht is een geheimzinnig wezen wiens yorubanaam 'Olorun' is. Zo beschouwd is het een monotheïsme, met enige katholieke invloed.

- Men kan het echter ook een polytheïsme noemen, een 'veelgodendom'. De orisha's of godheden zijn de boodschappers van Olorun en dragers van zijn ashé of energie. Iedere orisha vertegenwoordigt zowel een natuurkracht als een menselijke waarde.

- De magie staat in het centrum zelf van deze religie, zoals in alle dynamistische religies overigens. De orisha's veranderen via hun magische vermogens de levenskracht, in de offers aanwezig, om in dat soort energie dat noodzakelijk is om het probleem dat voorligt, op te lossen.

Men vindt de hierboven beschreven grondstructuur; een vadsige hoge god naast vele autonome godheden, zo goed als in alle heidense religies terug. Aangezien de hele menselijke cultuur één voortdurende oplossing van problemen is (een gegeven probleem vraagt om een oplossing), die pas op grond van levenskracht van hogere aard mogelijk blijkt, is religie de grondslag van die hele cultuur.

Tot daar een al te korte schets van een niet-Bijbelse religie die heden meer en meer aanhang(st)ers wint, vooral onder "the hispanics" op het nieuwe continent. Waar in de Bijbel de H. Drie-eenheid centraal staat, staan hier de orisha's centraal. Vanuit het christendom gezien gaapt er een kloof, ja een afgrond tussen de H. Drie-eenheid en de orisha's. De H. Drie-eenheid situeert zich in de bovennatuur en is de schenker van alle levenskracht. De orisha's behoren tot de buitennatuur en eisen juist levenskracht.

### ***3.3.2. Macumba***

#### ***Les forces noires***

Macumba is een "archaïsche" religie, verwant aan santeria, die vanaf de 16e eeuw via Afrikaanse slaven in Amerika, inclusief Brazilië, aankwam. Deze religie werd verrijkt met een aantal christelijke invloeden.

Verdiepen we ons in S. Bramley, *Macumba, Forces noires du Brésil*<sup>23</sup>. (Macumba, zwarte krachten van Brazilië) Merk op dat Bramley in de titel van zijn boek spreekt van "les forces noires", "zwarte krachten", wat toch verre van positief klinkt. Hij had heel wat gesprekken met "La mère Marie-Josée", die een "Mère-des-dieux" is. Deze term is moeilijk te vertalen en wordt meestal onvertaald weergegeven. De term 'Godenmoeder' bijvoorbeeld dekt nauwelijks dezelfde inhoud. Verduidelijken we de rol van een mère-des-dieux. Bij een 'séance' gaat een medium, bijvoorbeeld een jong meisje, in trance. De godheid neemt - letterlijk - bezit van haar. Het medium is dan niet meer zichzelf, ze is bezeten van haar god. Volgens de aanhangers van macumba 'berijdt' (de Franse term luidt 'chevauché) de godheid dan het meisje. Het wordt in die cultuur als een hele eer ervaren om door zo een godheid 'uitgekozen' te worden. Na de trance, die enkele uren kan duren, is het medium totaal uitgeput

en heeft ook geen enkele herinnering meer aan wat er zich tijdens deze trance heeft voorgedaan.

Y. Verbeek, *La sexualité dans la magie*<sup>24</sup>, bevestigt dit “bereden worden” dat ook voorkomt bij de vooodooreligie. Deze komt uit Dahomey, het huidige Benin (West-Afrika). Op Haïti leeft de voodoo voort. Verbeek noteert: “In de loop van een voodooritus valt het voor dat een vrouw ‘bereden’ wordt door een ‘loa’ (wordt als ‘lwa’ uitgesproken), een onzichtbare geest. De vrouw komt in vervoering en doorleeft een diep orgasme. De toeschouwers zeggen dan: “Zij werd bereden”. In het gewone taalgebruik: “ze werd verkracht”.

### *De mère-des-dieux*

Deze zorgt voor het goede verloop van deze trance. Ze verduidelijkt zelf haar taak: “Ik ben er om over de trance van onze mediums te waken. Ik zorg ervoor dat de bezetenheid noch overbodig, noch gevaarlijk wordt. De goden geven zich soms te weinig rekenschap van hun krachten. Ik kalmeer ze dan. Want zie je, ze zijn niet zo verschillend als wij. Men kan hen beïnvloeden door list, gevlei, redenering, gebeden of geschenken. Indien ik ook in trance ging, wie zou er dan over onze mediums waken?”.

Ziedaar de rol van de ‘godenmoeder’. Zij moet blijkbaar over een goede sensitiviteit beschikken, over een goed psychologisch inzicht, maar vooral over een sterke dosis occulte kracht of fijnstoffelijke energie om de ‘goden’ die hun mediums op een al te gevaarlijke manier dreigen te mishandelen, terug tot ‘rede’ te brengen. In dergelijke culturen worden deze godenmoeders dan ook hoog gewaardeerd.

De mère-des-dieux vervolgt: “Er zijn twee vormen van bezetenheid: de eerste is gewelddadig, brutaal, en dus niet gewenst. Het medium wordt door haar god op de grond geworpen en dus moet ik hem kalmeren. De tweede vorm, de meest voorkomende, is geleidelijk en zacht”. En verder: “Sommige goden zijn erg brutaal als ze je bezeten maken. Nemen we bijvoorbeeld Ogum. Hij is de oorlogsgod. Als hij op een avond beslist van zich verschrikkelijk te gedragen, ben ik machteloos. Want het is zijn natuur om vreselijk te zijn. Maar als een medium onze wetten niet naleeft zal ik ze straffen. Ik laat ze dan over aan de gewelddaden van haar god, die haar in twee plooit, op de grond werpt of haar hoofd tegen de muur slaat”.

Deze fijnstoffelijke wezens nemen het met de ethiek niet zo nauw en leven zich via hun medium naar hartenlust uit. Ze hebben hierbij nauwelijks aandacht voor de grenzen en mogelijkheden van hun medium. Ze gaan met de meisjes, die ze dan op een overweldigende wijze ‘bezitten’, weinig respectvol te werk. Het is juist de taak van de mère-des-dieux om daarover te waken. Gaan deze lagere goden over de schreef, dan is zij, in een aantal gevallen, bij machte om hen terecht te wijzen en hen terug tot de orde te roepen.

### *Geesten en goden*

Het mag verder duidelijk zijn dat deze religie, zoals alle religies overigens, aan ‘geesten’ en ‘goden’ een werkelijk en objectief bestaan toekent. Deze fijnstoffelijke wezens zijn voor de gelovigen even werkelijk als een gewone medemens, alleen hebben ze een fijnstoffelijk lichaam dat niet door iedereen aanvoeld of waargenomen wordt. Ook het christendom kent bijvoorbeeld ‘engelen’ en ‘heiligen’. In de macumba contacteert men onder meer de overleden voorouders die vanuit ‘de andere wereld’ met hun nageslacht begaan zijn. Zulk een voorouderverering komt op vele plaatsen voor. Naast de ‘vergoddelijkte’ voorouders kent men in macumba ook goden, die reeds veel langer bestaan. We gaan er verder nog op in.

### *Vrouwen als medium*

Bramley trachtte een open interview te hebben met La mère Marie-Josée over haar religie, doch zij blijft in haar antwoorden aanvankelijk erg oppervlakkig. Dit echter tot wanneer ze

mantisch merkt dat hij iets met water en strand te maken heeft. Bramley antwoordt dat hij, ofschoon van Franse nationaliteit, toch in Tunesië, in Afrika geboren is. Waarop Marie-Josée uitroept: “Dan ben jij één van de onzen. Onze voorouders zijn als slaven vanuit Afrika naar hier gebracht”. Hiermee is het ijs plots gebroken en beantwoordt ze openhartig Bramley’s vragen. Meer nog, Bramley mag een ‘séance’, een rituele plechtigheid bijwonen, waarbij de goden zich tonen. Hij beschrijft uitvoerig hoe het er op zulk een plechtigheid aan toe gaat en vermeldt telkens ook de toelichtingen en tussenkomen van Marie-Josée, de mère-des-dieux.

### ***“Do ut des”***

We hebben het zogenaamde “do ut des” al vermeld. We omschreven het als: ik, gelovige bezorg u, godheid, via een offer de vereiste fijnstoffelijke energie, opdat gij godheid, een deel van die energie transformeert en ze voor de oplossing van mijn probleem gebruikt. Dit offer bestaat bijvoorbeeld uit veldvruchten of uit het bloed van een pas geslacht dier. Laten we het Marie-Josée zelf verwoorden: “Wij voeden die goden regelmatig met kruidenbaden en bloedige dierenoffers. Want het bloed is de essentiële onderbouw van de energie. Al onze ceremonies beginnen met bloedige offers. Het bloed is de drager van alle leven”.

Een aantal natuurreligies zal hierop doorredeneren tot de uiterste consequentie: een nog krachtiger bloedoffer bestaat in het offeren van een mens. “Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt bezit mijn levenskracht”, zo zien zij het. Voor heel wat tijdgenoten zal deze laatste zin enigszins vertrouwd in de oren klinken. Ook tijdens een misviering worden gedurende de consecratie gelijkaardige woorden gezegd. Toch is het verschil torenhoog. Want, zo stellen christenen, gaat het in de H. Mis om een offer op onbloedige wijze en de energie, de fijnstoffelijke levenskracht van Jezus, heeft een ethisch zeer verheven peil. In de niet-Bijbelse religies ligt dat toch heel anders. Religie is in zijn diepere kern blijkbaar heel wat ingewikkelder dan datgene wat we op het eerste gezicht zouden vermoeden.

### ***Seksuele energie***

Keren we terug naar de macumba en haar mediums. Merken we op dat bij de hier aangehaalde ‘seance’ de fijnstoffelijke energie vereist voor het offer, voor een groot deel bestaat uit de fijnstoffelijke energie van het medium zelf. Deze energie wordt tijdens het ‘berijden’ gewoon gestolen. Het medium blijft na de séance fysisch uitgeput, ja dodelijk vermoeid achter en heeft nadien meerdere dagen nodig om van dit fijnstoffelijke energieverlies enigszins te herstellen. Dit verlies aan energie heeft juist zijn weerslag op het biologische lichaam dat daardoor bijzonder uitgeput geraakt. Het medium kan zich troosten met de gedachte dat haar ‘roeping’ heel wat energie aan de godheid geeft, energie waarvan de godheid een deel - zeker niet alles - transformeert in de vereiste energie om een voorgelegd levensprobleem van een medemens op te lossen. De magie van dergelijke goden bestaat juist in het transformeren van fijnstoffelijke energieën. Via de energie van het medium wordt eventueel een kind genezen, wordt een slechte liefdesrelatie verbeterd, vindt een man terug werk... Deze religie lost hoe dan ook, met behulp van lagere godheden, levensproblemen op. De godheid zelf zal geneigd zijn om menselijke problemen bij herhaling te willen oplossen, omdat het hem een garantie biedt dat men hem zal blijven kennen en hem zo offers blijft brengen. Zoals gezegd bestaan deze offers uit veldvruchten, bloed, of de seksuele energie die de mediums leveren als zij bereden worden. Hoe groter het aanzien en de reputatie van zo een god, hoe meer offers hij krijgt. En zo is de cirkel rond. Deze lagere goden verlenen hun hulp bij praktische problemen, maar tegelijkertijd stelen ze de fijnstoffelijke levenskracht der mediums om pas dan los te laten wat zij aan genezing, raadgeving en helderziendheid willen meedelen. Ziedaar het ‘do ut des’ van zowat alle natuurreligies.

### ***Een bloemlezing***

Geven we een kleine bloemlezing uit Bramley's werk (o.c., 26). Hij schrijft: Plots komt een medium los uit de kring der dansers, een schrille kreet, zij wankelt, lijkt te vallen, zij gilt opnieuw en valt op de grond in extase. Zij beeft over al haar ledematen.

(o.c., 34). "De mediums lenen hun lichaam aan de goden, (opm.: de *mère-des-dieux* is hier aan het woord) en als wederdienst willen zij ons helpen. Zij hebben een 'steunpunt' nodig om te kunnen bestaan. En het medium geeft hen die steun. Hij berijdt haar. Het medium heeft dan geen wil meer, geen herinnering, geen persoonlijkheid. De god dringt in haar, installeert er zich en het is de god die je dan ziet en hoort. Het in je lichaam ontvangen van zo een god is een grote eer. Gisteren heeft Tereshina (opm.: een medium) vier liter alcohol gedronken. Normaal verdraagt ze dat niet, maar zij is het meisje van Exu (een god), en Exu wil zich steeds bedrinken. Hij waardeert de *cachaça* (opm.: likeur van suikerriet) en de grote zwarte sigaren. Hij heeft het lichaam van Tereshina gebruikt om aan zijn verlangens te kunnen voldoen. Na de ceremonie was Tereshina niet méér dronken dan jij of ik. Zijzelf had immers niets gedronken, het was haar god die dronk".

De *mère-des-dieux* zegt dat niet het medium vier liter alcohol dronk, maar dat haar god dit deed. Het is merkwaardig dat iemand zoveel alcohol kan drinken, blijkbaar zonder schadelijke neveneffecten te ondervinden. Voor de *mère-des-dieux* is dat geen probleem. Het medium was immers bezeten door haar god Exu. Men ziet dat de normale biologische wetmatigheden hier overschreden worden. De *mère-des-dieux* vervolgt (o.c., 61.): "Om de trance der mediums te controleren ga ik met een brandende kaars langs hun naakte armen. Bij een echte trance is er nergens een brandwonde te zien. De vlam komt tegen de huid zonder ook maar de minste pijn of brandwonde te veroorzaken".

Ook deze uitspraak komt verwonderlijk over: een vuur dat niet doet verbranden lijkt ons fysisch onmogelijk. Verwijzen we naar de Bijbel, *Exodus 3*, waar Mozes toekeek hoe een doornstruik in brand stond en toch niet verbrandde (1.1.).

De *mère-des-dieux* vervolgt (o.c., 99): "Olorun staat aan het begin van alle dingen, maar het is een zeer oude god. Wij richten ons niet tot hem, hij zou ons niet eens horen, hij is boven al het menselijke verheven". We hadden zulk een houding al ontmoet bij de santeria. Olorun is een "deus otiosus", een god op vakantie. Hij heeft "in den beginne" alles geschapen en heeft zich daarna teruggetrokken.

### ***Geen ethiek?***

Uit heel hun wezen, uit heel hun gedrag, blijkt dat deze goden het ethisch niet zo nauw nemen en dat ze zacht gezegd behoorlijk egocentrisch zijn ingesteld. Ze moeten met offers gunstig gestemd worden. Ze willen sigaren roken, alcohol drinken en hun medium verkrachten. En eens voldaan willen ze ook nog wel een probleem oplossen. Ze veroorzaken heel wat kwaad, maar doen ook nog eens iets goeds. Het lijkt wel een dualiteit die toch te denken geeft. De *mère-des-dieux* verwoordt die dubbelzinnigheid op haar manier (o.c., 194): "De god Exu mag dan duivels zijn, gisteren zag je hem met de kentekens van een duivel, maar hij kan ook de beste van alle goden zijn.

- Bramley: "Hoe verklaar je dat de god Exu zowel aan de kant van het goede als aan de kant van het kwade staat"?

- *Mère-des-dieux*: "Maar mijn zoon, goed en kwaad zijn menselijke afspraken. Het zijn waarden die de mens in het leven geroepen heeft en die de goden naast zich neerleggen. Wij vragen de goden om voor het goede of het kwade te werken. Maar de goden situeren zich daar helemaal boven. Onze moraal gaat hen eigenlijk niet aan."

Men voelt bij dit alles het hemelsbrede verschil met de Bijbelse God. Vooreerst heeft Jahweh helemaal geen offers nodig, want Hij is de schepper van alles wat bestaat. Hij is ook de gever van alle energie en heeft het daarom niet nodig dat de gelovigen Hem offers brengen.

Als wederdienst voor het schenken van zijn levenskracht vraagt Hij van de mens een ethische levenswandel, iets wat Hij kernachtig heeft geformuleerd in zijn decaloog of tien geboden.

***Vuur deert de loa niet.***

Wade Davis, *De slang en de regenboog*<sup>25</sup>, zegt dat voodoo een animisme is. ‘Animisme’ slaat op het geloof in een alom aanwezige levenskracht, eigen aan goden en geesten. We lichten dit nog uitvoerig toe in hoofdstuk 8. De geesten of ‘loa’ hebben elk hun specifiek terrein. Zo is Ogoun de vuurloa, Agwe de loa van de zee. Erzulie is de loa van de minnedrift en Ghede is de loa van de doden. Davis vermeldt eveneens dat mediums in trance geen hinder schijnen te ondervinden van vuur. We citeren: “Weer kwamen de geesten. Alleen hingen ze ditmaal boven een vuur aan de voet van de poteau mitan (opm.: de pilaar waar de loa zich aanmelden). De hounsisis werd krachtig besprongen. (opm.: een hounsisis is een lid van het genootschap. ‘Hu’ staat voor ‘godheid’, ‘si’ staat voor ‘bruid’, een hounsisis is een ‘bruid’ van de godheid.) Haar hele lichaam schokte, haar spieren spanden zich en er liep een krampbeweging langs haar ruggengraat. Ze knielde voor het vuur en schreeuwde het uit in een mij onbekende, oeroude taal. Daarna stond ze op en begon in het rond te rennen. Ze beschreef als een draaitol steeds kleinere cirkels om de poteau mitan tot ze zich, nog steeds ronddraaiend, in het vuur liet vallen. Ze bleef daar een onmogelijk lange tijd zitten en sprong toen in een enkele beweging weg, waardoor sintels en as in het rond vlogen. Ze kwam plat op beide voeten terecht, keek om naar het vuur en krijste schel als een raaf. Daarna sloeg ze haar armen om de hoop gloeiende houtskool. Met iedere hand greep ze een brandend stuk kool vast, sloeg ze tegen elkaar en liet er één vallen. Aan het andere begon ze te likken, met lange, wellustige halen van haar tong, en vervolgens at ze van het vuur: ze stak een roodgloeiend stuk kool met het formaat van een kleine appel tussen haar lippen. Ze begon weer in kringen rond te rennen. Ze raasde driemaal rond de poteau mitan, tot ze ten slotte in de armen van de mambo (opm.: de voodoopriesteres) in elkaar zakte. Het gloeiende stuk kool zat nog steeds in haar mond. Toen de ceremonie was afgelopen, stonden er een paar toeschouwers op om met Max Beauvoir (opm.: een Haitiaanse autoriteit op het gebied van de vooedooreligie) te gaan praten, maar ik werd onweerstaanbaar naar het vuur aan de voet van de poteau mitan getrokken. Ik voelde de hitte. Voorzichtig haalde ik met twee stokjes aanmaakhout een stuk kool uit de vlammen en tilde het op.

“U bent verbaasd”, klonk het. Bij het horen van de stem draaide ik me om en zag één van de hounsisis staan, haar witte jurk nog nat van het zweet.

“Ja, het is verbazingwekkend”.

“De loa zijn sterk. Vuur deert ze niet”.

Na deze woorden verontschuldigde ze zich en ging naar Beauvoirs tafel. Toen realiseerde ik me dat ze volmaakt Engels had gesproken. Het was Rachel Beauvoir (opm.: de dochter van Max Beauvoir). Ze was zestien, en ze liep alsof ze nog steeds danste.

De neoplatoniker Jamblichos van Chalkis (250/333), *Over de geheime leerstelsels*, bevestigt dat vuur sommigen niet deert wanneer ze zich in een andere bewustzijnstoestand bevinden: “Velen krijgen, ook als men hen met vuur in aanraking brengt, geen brandwonden. Ze merken het in het geheel niet doordat zij in deze toestand niet het leven van een gewoon mens leiden. Anderen voelen het niet als zij met spiesen doorstoken worden, als zij zich met bijlen in de rug slaan of zich de armen met messen verwonden”. Ook vandaag zijn dergelijke krachttoeren nog te zien. Sinds oeroude tijden zijn zij gekend als werkelijke en niet ingebeeld ‘dunamis’, als tekens van kracht of energie.

### ***Een vorm van slavernij***

J. de Brivezac, *Les sectes sexuelles sataniques*<sup>26</sup> (De satanische seksuele sekten), geeft de sfeer en de axiomatick weer van wat hij ontaarde religies noemt: “Letten wij erop dat mensen die één keer grondig zo een ritus doorgemaakt hebben (opm.: als bijvoorbeeld de mediums der macumba) psychisch (opm.: versta ‘occult’) een merkteken oplopen. Die inwijding beheerst hen en telkens weer verlangen zij ernaar om het opnieuw te beleven, iets wat hen religieus bijzonder afhankelijk maakt. Het brengt hen in een vorm van slavernij; hun rustige zelfbezit en zelfbesef wordt grondig vernield. Ze vervreemden meer en meer van zichzelf zonder het eigenlijk te beseffen.” Zo gezien houdt dat een hele tragiek in. Men kan een dergelijke religie als een neurose, als opium, of erger bestempelen. En dit ondanks het feit dat er volgens de gelovigen een aantal levensproblemen wordt opgelost. Tot zover een tweede schets van een niet-Bijbelse religie.

Vergelijken we de rol van dergelijke mediums met die van de vestaalse maagden uit het oude Rome. Deze maagden waren de dienaressen van de haard - én aardgodin Vesta en moesten het heilige vuur brandend houden. Zij waren, als de minnende bruid, onderworpen aan de godheden van de onderwereld. Lieten zij het aard- en haardvuur van de Romeinse staat uitdoven, dan werden zij gezeseld. Braken zij, hoe dan ook hun gelofte van maagdelijkheid, dan werden zij wegens sacrale echtbreuk t.o.v. hun godheid, levend begraven en zo aan hun god in de onderwereld terugbezorgd.

### ***3.3.3. De Ngil***

Pater Trilles was missionaris vanaf 1892 in West-Afrika, waar hij onder meer bij de Oerwoudpygmeeën als eerste blanke verbleef. Daar leert hij de Fang, een volk uit Gabon kennen, waaronder de ‘ngil’, de zwart-magiër. Hij is als ‘sorcier’, tovenaars of zwart-magiër, duidelijk te onderscheiden van de ‘féticheur’, de wijman, letterlijk ‘fetisjman’, die hier een wit-magiër is en die door de bevolking diep geëerd wordt, terwijl de ngil diepe verachting oproept.

De wit-magiër en de zwart-magiër doen een beroep op geesten en goden. Zij weten dat hun occulte praktijken slechts lukken dankzij de goden die ze aanroepen. Daarom bidden ze regelmatig tot hen.

Geven wij hier één van zijn gebeden, dat we halen uit: Alfonso di Nola, *La prière*<sup>27</sup>. (Het gebed). Het gebed toont duidelijk aan dat magie en religie ineenlopen.

“O gij, die de kracht beheerst, gij, geest van de mannelijke energie. Gij kunt alles en zonder u kan ik niets, kan ik niets. Ik die mij aan u toegewijd heb, ik die u verkleefd ben, geest, van u komt mijn kracht, mijn macht. Gij hebt mij de gave geschonken. Geest van de kracht, tot u roep ik: ga genadig op mijn lied in. Gij ‘moet’ gehoorzamen, want ik heb u gegeven wat gij gevraagd hebt, geest. Het offer immers werd voltrokken, offer in het woud. Geest, ik ben te uwer beschikking. Gij zijt te mijner beschikking. Kom”.

Tot zover dit gebed van de zwart-magiër. We vermelden het hier om aan te geven dat zowat alle religies het gebed centraal stellen. Iedere eigenmachtigheid, waarover zovele theologen en religiespecialisten het hebben, is hier duidelijk afwezig. En toch is het een echt magisch gebed, want het gaat over het schenken van energie, mannelijke dan nog. Het offer dat gevraagd werd, betreft wellicht een mensenoffer. In zijn boeiend werk *Chez les Fang*<sup>28</sup> (Bij de Fang), geeft Pater Trilles een verslag van de inwijding van zo ‘n Ngil. Volgen wij, hier en daar samenvattend, de stadia van zulk een inwijding.

Merken we nog op dat met de term ‘fetisjman’ soms de zwarte magiër bedoeld wordt, soms de witte magiër, en soms alleen maar slaat op “een tovenaars”. Het is de context die dan meestal de ethische hoogte of laagte verduidelijkt.



### *Een kind*

Iedere ngil heeft het recht en de plicht zijn opvolger te kiezen en te vormen. Hij neemt een tienjarige jongen en behandelt hem als zijn aangenomen zoon. Van dan af vormt hij zijn leerling-tovenaar. Hij leert hem de eerste geheimen, leert hem met de grafstem van de ngil te spreken. Het kind begeleidt de magiër op al zijn tochten en dient hem als edelknaap. Hij gaat de magiër voor, door berg en dal, in dorp of oerwoud, met de bel klingelend. Dergelijke kinderen hebben voortdurend slechte voorbeelden voor de ogen, leven te midden van het afzichtelijkste zedelijk verderf en zijn op korte tijd tot in het merg verdorven. Want zij hebben “alles gezien” en weten zich thuis in alle afgronden waarin de menselijke perversie afdaalt. Ze zijn tot alle misdaden bereid. Vaak zijn dergelijke kinderen op de katholieke missie beland. Meegetrokken door een kameraadje, door de tover van het onbekende aangelokt. Zij zijn er gebleven - soms tot aan het doopsel - door daarbij hun oversten te bedriegen met een vanuit de diepten van hun ziel actieve huichelarij. Altijd zijn zij van de missie weggegaan nog slechter dan zij er aangekomen zijn. Trilles besluit: “La formation chrétienne n’a sur eux aucune emprise”, “de christelijke vorming heeft op hen geen enkele greep”. Wat erop wijst dat de ngilvorming veel dieper in de ziel doordringt, in de on- en onderbewuste lagen, dan bijvoorbeeld de christelijke vorming.

Het christendom als hogere religie, raakt hier duidelijk aan haar grenzen, haar door de lagere religie gesteld. Voor pater Trilles toont het verhaal van deze inwijding aan hoe diep in de oerlaag van zovele mensen - hier naar naam christenen - het heidendom muurvast zit. Het is alsof zijn verkondiging van het evangelie en het toedienen van de sacramenten bij de bekeerlingen er gewoon zonder effect overheen gaan, bijna als water over een eend. Zo taai lijkt in de mens die heidense oerlaag. Zoals ook Freud duidelijk inzag, is het on- en onderbewuste willen en handelen veel sterker dan de bewuste vorm ervan.

### *Een tweede reeks proeven*

Eens achttien jaar, en na een lange inwijding, roept men de inwijdeling voor de tweede reeks proeven op. Hij moet een maand lang afgezonderd in een kleine hut in het oerwoud wonen. Hij krijgt alleen het hoogst nodige te eten en dit alleen na zonsondergang. Hij moet een verslag geven van zijn dromen, van de dieren die hem verschijnen, van de mededelingen die de geesten hem doorgeven. Dit alles wordt geduid hetzij in zijn voordeel hetzij in zijn nadeel. Geleidelijk verliest de inwijdeling zijn zelfbeheersing; zijn zenuwstelsel wordt sensitief. Vreselijke dromen storen zijn slaap. Soms wordt een inwijdeling krankzinnig. Haalt hij het niet dan wordt hij vergiftigd en laat men hem in het woud letterlijk verrotten. Niemand spreekt dan nog over hem.

Daarna volgt de wespenproef. De opperwijman zoekt in het woud een nest van kleine horzels. Hun steek is bijzonder pijnlijk. Hij sluit ze op in ‘n kalebas, laat de wespen twee dagen vasten, en drukt dan de open kalebas op de borst van de inwijdeling. Deze mag bij de vele steken die hij dan krijgt, geen klacht laten horen.

Vervolgens is er de geselingproef. De inwijdeling wordt, rond de middag, op de bodem van een put achter de hut van de Ngil gelegd, en wreedaardig geslagen. Dit bij zeer luid tamtamgeroffel en bij geroep, zodat zijn pijnkreten nauwelijks gehoord worden. “Scène véritablement hideuse” (“een echt afschuwelijk tafereel”), aldus Trilles. Doch nu volgt de hoofdschotel. Men slaat de inwijdeling met lange dunne nijlpaardriemen zo dat het bloed vloeit en de uiteengegeselde lappen vlees opzwellen. Iedereen die al ingewijd is doet met luchtig gemoed mee aan de geseling.

Dan volgt de dansproef. De opperwijman geeft autoritair een teken. De geseling houdt op. Nu moet de halfdode inwijdeling opstaan, zijn pijnen beheersen en de dans inzetten op de cadans van de tamtam. Dan moet hij, nog steeds dansend, een heilige ladder beklimmen die leidt naar een platform. Daar aangekomen legt hij zich eindelijk op die sacrale tafel te rusten.

Na die krachtproeven leert men hem de laatste geheimen van de inwijding met onder meer het wachtwoord, het communicatiemiddel om mede-ingewijden van verre te herkennen. Ook krijgt hij het recht anderen tot ingewijden te maken. Men ziet dat deze zwart-magische opvoeding in een veel diepere menselijke, of liever, in een onmenselijke laag doordringt dan de opvoeding die bijvoorbeeld de missie er geeft.

### ***Een bloedverwant***

Wil een ngil in een volgende stap tot de ‘raad der oude ngils’ toetreden dan moet hij zich aanbieden. Men onderzoekt zijn aanspraken; men ziet of er een plaats beschikbaar is. Een reeks gelijkaardige beproevingen staan hem te wachten: afzondering in het woud maar met langdurig vasten. Weerom dezelfde krachtproeven maar intenser dan de eerste maal. Eindelijk komt de grote dag. De raad der Oude ngils, minstens tien in aantal, vergadert op een dag die ‘zorgvuldig’ (opm.: ‘re.ligere’, wat men niet verwaarloost) uitgekozen is. Men kiest na menige bezwering, de meest gunstigste dag, de dag die vrij is van ieder slecht voorteken. De kandidaat wordt opgeroepen. Hij moet een mens, zijn slachtoffer, meebrengen tot voor de raad der ouden, voor het laatste offer. Dit slachtoffer moet in alle geval gekozen worden uit zijn meest nabije bloedverwanten. Zijn moeder gaat voor, daarna een jonge dochter of zuster van de kandidaat. Heeft hij er geen dan kiest hij een jongere broer. Uit die mensen wordt het slachtoffer meedogenloos gekozen. Het vervangen door een slaaf of een krijgsgevangene is verboden. De geest, de godheid, eist zuiver en vrij bloed.

### ***De voorbereiding tot de inwijding***

Op die dag komen de ngils bijeen op een afgelegen plek in het woud, vaak dichtbij een bron, of in de diepte van een donker ravijn. Daar hakken zij een boom af, een ‘esôm’, behorend tot de familie van de euphorbiaceeën, tot op kleine manshoogte. Rond die boom wordt het terrein geëffend. De boompjes die hierbij in de weg staan worden uitgerukt en wat verder in het kreupelhout geworpen om de ondoordringbaarheid ervan te vergroten. Daarna maakt men het kreupelhout rondom volstrekt ondoordringbaar met doornen, op een smal pad na. Dit pad wordt met de sterkste zwart-magische lotsworp die de ngils kennen, voor iedere andere Fang ontoegankelijk gemaakt. Het deel van de esômboomstam dat rechtop blijft, wordt op grove wijze uitgehold tot een kelk, een werkje dat door het zacht-sponsachtige weefsel van de stam gemakkelijk uitvalt. Het sap van de boom, slijmerig, roodachtig, en lichtjes knoflookachtig van geur, komt geleidelijk te voorschijn en vervult een gedeelte van de holte. Bij de boom, op de rand van het kreupelhout, heeft men een hut opgetimmerd en met bladeren bedekt. De leider van de inwijders staat daar rechtop, getatoeëerd met wit en rood, beschilderd met krijt en poeder van de bazaplant. Hij heeft een gordel van bananenvezels om die gedurende de dansbewegingen op zijn gebronsde huid over en weer bewegen als gerekte slangen.

Het gezang heft aan. Machtvolle liederen worden steeds herhaald en roepen de geest op. Na een tijdje werken de gezangen uiterst vermoeiend. In de hut wordt een hevig vuur aangestoken. Het versterkt door de grote hitte nog de algemene opwinding. De “ngil in de maak” vat post voor de leider der tovenaars. Hij is verzwakt door langdurige vasten. Als voedsel kreeg hij alleen de gegiste likeuren van de ava, een specie van de labiaceeën, een wilde munt met sterk gepeperde smaak. Hij is vlug gegrepen door de mysterieuze kant van heel dit scenario. Hij vervalt snel tot hysterisch gedrag. Vaak heb ik - aldus Trilles - de ngil in het dagelijkse leven gezien. Ik heb hem bijna altijd herkend aan zijn verbijsterde ogen, die van bloedvezeltjes waren doorlopen. Men kon hem nauwelijks verwarren met iemand anders.

### ***Een mens minder, een ngil meer***

“Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, bezit mijn levenskracht”. Dat gaan de Fang nu in praktijk brengen. Sinds lange uren is de zon ondergegaan. Bij de volle maan volgt het ene

lied na het andere. Het slachtoffer wordt binnengebracht. Men bindt haar vast aan de esômbroom die kelkvormig is uitgehold, met de halsslagaders juist boven de kelk. Iedereen neemt plaats in een kring rond het slachtoffer. De liederen, doodsliederinnen, worden hernomen. Zij overstijgen de angstkreten en het wanhoopsgeroep van de jonge vrouw. Nog steeds vastgebonden is zij al aan haar derde maannacht in het oerwoud toe. Met haar broer, de toekomstige ngil, heeft zij al twee nachten doorgebracht in het woud. Hierbij werd zij telkens - men verontschuldige ons voor de krasse nauwkeurigheid - door hem verkracht. Met zijn sperma in haar lichaam en met de lichte beet onderaan in haar nek is zij 'gereed'.

Het versufte en wanhopige slachtoffer laat zich als een dier dat men keelt, doen. Dan is het ogenblik aangebroken. De leider der ngils geeft aan dat de aders voldoende gezwollen staan. Het gekromde mes is gewijd voor het offer. De inwijdeling maakt rondom het hoofd van het slachtoffer een lange, diepe kringvormige insnijding. Hij moet dit zonder enige hulp van anderen doen. Zijn hand mag niet beven. Zijn blik moet trefzeker zijn. De insnijding moet precies daar eindigen waar zij begon. Even later gutst het bloed, eerst met een straaltje, daarna druppel voor druppel. Niets mag buiten de kelk vallen. De tovenaars mengt het bloed en het slijmerige esômsap tot een schuimachtige rode likeur. De groep roept en danst woest en uitbundig in het rond. Wat later heeft het slachtoffer opgehouden te bloeden. Het hoofd hangt daar, krachteloos, de aders zijn leeg. De banden die het slachtoffer omsnoerden, worden doorgesneden. Wat later heeft de jonge vrouw in de dood haar vrijheid gevonden.

Allen naderen nu, elk op zijn beurt, puttend uit het weerzinwekkend brouwsel. Iedereen, in volgorde, drinkt met lange teugen, terwijl de anderen gezamenlijk de lotsbepalende kreet herhalen: "A gnou méki mé mébiang! A fôla né biang! Evalèga!" Trilles zegt dat 'biang' hier eigenlijk de zwart-magische 'fetisj' betekent met allerlei nevenbetekenissen zoals het gewijde geneesmiddel en de lotsworp. Daar zegt hij ook dat 'èvalèga' betekent 'herinner u', een woord dat de fetisjgebruiker uitspreekt wanneer hij, in nood of in een andere situatie, zijn fetisj nodig heeft. Hij richt dit woord tot de geest aan wie hij de bloedziel van een slachtoffer heeft geofferd om een pact of overeenkomst met hem af te sluiten. De kreet kan vrij vertaald worden als: "Hij drinkt het bloed en het wijgeneesmiddel! Hij mengt de kracht en de lotsworp! Hij heeft deelgenomen", of "Herinner u! Herinner u!".

Nu volgt het tweede deel van de bloedzieleritus. Het vat van de esômbroomkelk is ten slotte volkomen geleegd. Nadat de laatste druppel verdwenen is, vult men de beker met droog hout, ook rondom stapelt men hout op. Daarna legt men het uitgebloede lijf van de jonge vrouw op de esômstam. Een vuur wordt aangestoken. Het vlees knettert en krijgt kleine barstjes door de hitte. Het vet dat in druppels valt, voedt de vuurhaard. Om beurten worden de rug en de borst aan de werking van het vuur blootgesteld. Aan het werk nu! Het hellefestijn staat klaar. Het slachtoffer is gaar. Het vlees wordt in stukken gesneden, de ledematen van de romp gescheiden. Iedereen krijgt zijn deel. De gemalen beenderen kraken tussen de tanden. Het vlees verzwindt. Alles wordt ter plaatse verorberd. Niets mag overblijven. Alles behoort vernietigd te worden! En, als de eerste zonnestrallen het hemelruim rood kleuren, zal een groot vuur op de festijnplek de laatste sporen van het drama doen verdwijnen. Er is een mens minder, een ngil meer.

Indien iemand, per toeval, daarlangs voorbijkomt, zal hij zich met ontzetting terugtrekken. Als stomme getuigen van de misdaad, zullen een zwart gebrande boomstam, het platgetreden kruid en een ineens gevallen hut hem meteen duidelijk maken wat daar gebeurd is. De ngils zijn daar voorbijgegaan! Wee hem die hun mysteriën, hun geheime riten doorgrondt, die er zelfs durft over te spreken of hun macht bespottelijk maakt!

### ***Willoze geesten***

Trilles: “Ik ben vaak getuige geweest van feiten die mij bewijzen dat de ngils geheimen bezitten die wij nog niet kennen en waarvan de uitwerkingen ons verbazingwekkend voorkomen, zoals b.v. zich ‘n messteek in het lijf toebrengen, zonder enige kwetsuur, hun bloed doen vloeien naar hun willekeur, of zich aan de wetten van de zwaartekracht onttrekken. (o.c., 196).

Voor Trilles staat het vast dat de ngil minstens één mensenoffer op zijn inwijdings-geweten heeft. “De jonge vrouw heeft in de dood haar vrijheid gevonden” zo zegt hij. Dat is vanuit zwart magisch standpunt gezien zeer de vraag. De ngil onderwerpt zijn slachtoffer radicaal aan zijn gezag door de foltering en verkrachting. Dan brengt hij ze naar “de andere wereld” door haar te vermoorden. De hel op aarde die hij haar bezorgt, is reeds het zichtbaar tegenwoordig stellen van het hiernamaals waarin hij haar gevangen houdt.

Zo zullen de geofferde zielen der slachtoffers hem dag en nacht begeleiden. Ofschoon zij voor het gewone oog onzichtbaar zijn, toch zijn ze in zijn nabijheid. Wie helderziend is, zal ze opmerken in zijn onmiddellijke omgeving, in zijn donkere en onheil uitstralende aura. Ze zijn nu, vanuit de andere wereld, zijn dienende geesten geworden, even gewetenloos als hij. Dat is de grondslag van zijn magische machtspositie. Hieruit blijkt hoe de zwarte magie van de ngil in West-Afrika letterlijk dag in dag uit leeft vanuit en beïnvloed wordt door de wereld der doden. Zijn magie mobiliseert letterlijk de overledenen op brutale wijze. De Bijbel spreekt over de wereld der doden als de ‘sjeol’, de onderwereld, waarin Jezus met zijn verlossende boodschap neerdaalde ‘ter helle’ na zijn kruisdood en vooraleer te verrijzen. We komen daar nog uitvoerig op terug.

Vermelden we, met betrekking tot zijn magische machtspositie volgend krantenartikel. *Nigeriaanse vrouwen psychisch afhankelijk gemaakt via voodoo in prostitutie*<sup>29</sup>. “Een man en zijn Nigeriaanse vrouw hebben maandenlang Nigeriaanse vrouwen naar ons land gehaald en hen gedwongen tot raam- en straatprostitutie. De slachtoffers werden psychisch afhankelijk gemaakt door Voodoo-bezwerings. De jonge vrouwen moesten onder dwang plukjes hoofd- en schaamhaar, teen- en vingernagels en bloed afstaan. Daar mee werden spirituele bezwerings uitgevoerd door een voodoo-priester in Nigeria, aldus een woordvoerder. De impact van deze rituelen op de vrouwen en hun familie is dusdanig groot dat ze zich volledig onderwerpen aan hun opdrachtgevers. In Afrika maakt voodoo deel uit van het dagdagelijkse leven en heeft diepgaande culturele en religieuze wortels.”

### ***De edele wilde?***

Wat zijn we met de inwijding van de ngil ver verwijderd van de ideeën van J.J. Rousseau (1712/1798), Frans-Zwitserse filosoof, en zijn ‘edele wilde’. Hij schreef in 1755 zijn “*Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes*”, een betoog over de ongelijkheid tussen de mensen. Hierin stelt hij dat de mens van nature, in primitieve staat zoals een “edele wilde”, (“bon sauvage”), en voorafgaand aan enige opvoeding, goed is. Hij wordt slecht door ervaringen in de maatschappij. Onder meer in zijn “*Emile ou de l’éducation*” (Emile of over de opvoeding), beschreef Rousseau zijn opvoedingsideeën. Dit belette hem echter niet om zijn vijf onwettige baby’s naar een vondelingentehuis te brengen en ze daar te laten opvoeden. Hij bekende: “je n’ai même pas gardé la date de leur naissance” (“Ik weet niet eens meer hun geboortedatum”).

Wie Rousseau’s mening deelt, kan zich bijvoorbeeld verdiepen in een werk als Lucien Malson, *Les enfants sauvages*<sup>30</sup> (Kinderen in het wild). Het boek verhaalt de geschiedenis van “Le sauvage de l’Aveyron” (De wilde van Aveyron), een ongeveer twaalfjarig ‘wild’ kind dat in 1799 in Aveyron, Zuid-Frankrijk, werd ontdekt en blijkbaar vanaf zeer jonge leeftijd en tot het ogenblik van zijn ontdekking en ‘gevangenneming’, opgroeide tussen de wolven. Het liep op handen en voeten als een wolf, hilde als een wolf, snuffelde aan voorwerpen als een wolf,

at als een wolf en was, eens terug onder de mensen, niet meer in staat tot een eenvoudige menselijke communicatie of het leren van (de Franse) taal. Een dokter, Jean Itard, trachtte om Victor, zoals het kind genoemd werd omdat het reageerde op de klank 'o', op te voeden. Doch Itard vroeg zich na vijf jaar intensieve arbeid zonder veel resultaat, ontgoocheld af of het niet beter voor het kind ware geweest indien het in het wild verder had kunnen leven.

Men kan zich bij dit alles de bedenking maken of het verheerlijken van een "primitieve staat, voorafgaand aan enige opvoeding" niet veeleer het product is van een levensvreemde droom dan van een ernstige bezinning. Ieder mens met gezond verstand en met ook maar een minimale vorm van inleving, voelt onmiddellijk de diepgaande tragiek in het leven van dit kind, van elk kind, dat opgroeit, verstoken van ieder contact met de menselijke samenleving.

### **3.3.4. De levensdroom van een jonge indiaan**

#### ***Halt! Hoger mag jij niet gaan!***

Th. Achelis, *Die Religionen der Naturvölker im Umriss*<sup>31</sup> (Schets van de religies der primitieve volkeren), vermeldt de levensdroom van een jonge indiaan. De indiaan vertelt. Grootvader nam mij bij de hand. Hij bracht mij diep in het woud. Hij zocht er een hoge dennenboom en maakte er voor mij een rustplaats in. Wij kaptten twijgen en vlochten ze in de dennentakken ineen. Daar moest ik dan gaan liggen. Daarop zei grootvader: "Je mag in geen geval eten of drinken, geen bessen plukken, zelfs geen regenwater oplikken. In geen geval uw rustplaats verlaten, en altijd stil liggen. Ik moest dag en nacht geduldig de dingen afwachten. De eerste drie of vier vastendagen waren verschrikkelijk. Van de honger en de dorst kon ik 's nachts niet slapen. Maar ik beheerste dit. De vijfde dag voelde ik geen last meer. Toen verviel ik in een dromerige en halfverstarde toestand en sliep in. Mijn ziel kwam vrij en waakte. (Opm.: de jonge indiaan beleeft hier een zogenaamde 'uittreding', waarbij zijn fijnstoffelijk lichaam van zijn fysisch lichaam wordt gescheiden. We komen op dit thema, 'uittreding' verder in hoofdstuk 6 nog uitgebreid terug.) De eerste nachten toonde er zich niets. Alles lag in diepe stilte. Maar de achtste nacht vernam ik plots een ruisen en waaien in de takken. Het was alsof een zware beer of eland door de struiken en de wouden naderbij kwam. Er overviel mij een grote vrees. Ik had de indruk dat er zoveel dieren waren dat ik wou wegvlugten. Degene echter die op mij toekwam, doorzag mijn gedachten en mijn vrees. Hij vroeg: "Waarom heb je schrik, mijn zoon?" Ik antwoordde: "Nu heb ik geen schrik meer". Hij terug: "Waar toe bevind jij je hier?" Ik weer: "Om te vasten". "Waar toe dient dat vasten?" wilde hij weten. "Om levenskracht te verwerven en mijn levensloop te kennen" verduidelijkte ik. "Goed zo!" besloot hij. "Alles valt voortreffelijk samen met wat elders voor u geschiedt. Uitgerekend deze nacht heeft men zich over jou en je heil beraden. Ik ben gekomen om je mee te delen dat het raadsbesluit wat jou betreft, zeer gunstig uitviel. Ik heb als opdracht je uit te nodigen zo dat je het zelf kunt vernemen. Kom en volg mij".

De geest zweefde voor mij uit, oostwaarts. Ik volgde hem. Na een lange tijd kwamen wij op een bergtop. Daar stond een wigwam. Wij gingen er binnen. De wigwam was zeer groot en vol wezens. Er was een uitzonderlijke raadsbijeenkomst aan de gang. Vier mannen zaten bij elkaar. Eén van de vier mannen zei: "stijg hoger op!" Hij wees op de leuning van de stenen zetel achter mij. Ik zag dat die heel hoog reikte en klom omhoog, steeds hoger en hoger. Ik kwam op een plek waar vier bejaarden met wit haar in open lucht zaten. Boven hen was een verblindende glanzende koepel. Ik voelde mij zo licht dat ik nog hoger wou stijgen. "Halt! Hoger mag jij niet gaan!" zo klonk het. "Er zijn al voldoende schone en grote dingen voor jou voorzien! Kijk hier rond. Hier vind je alle goede gaven van god. Gezondheid, levenskracht, lang leven en alle schepselen der natuur. Neem deze doos met geneesmiddelen mee, ze dient om ziekten te voorkomen. Maak er in nood gebruik van. Indien je in de problemen geraakt, herinner je deze vervoering. Denk aan ons en aan al wat je hier ziet. Bid je tot ons, dan zullen wij je helpen en je bijstaan bij de heer van het leven. Je zult een geducht jager worden en alle

prooien treffen. Jouw tijd hier is afgelopen. Ga nu terug. Vergeet niets van wat men u gezegd heeft. Die hier zetelen, zullen je gedenken. Wij zijn allen je beschermgeesten. Wij zullen voor je bidden”. De jonge indiaan daalt neer in zijn lichaam en wordt wakker. Hij ligt nog steeds op zijn rustplaats, vermoeid en met verstijfd lichaam. Tot zover Achelis.

Op het eerste gezicht is dit een mooi droomverhaal voor jonge kinderen. Maar wie enigszins thuis is in dergelijke verhalen weet dat de jonge indiaan een fijnstoffelijke uittreding beleefde, gevolgd door een inwijding tot sjamaan. De indiaan is na deze ‘droom’ niet meer dezelfde mens als ervoor. Hij beschikt nu over heel wat meer occulte energie of fijnstoffelijke levenskracht, en over de hulp van hogere wezens en voorouders om de eigen levensproblemen en die van de stam aan te kunnen en zijn volk in moeilijke omstandigheden te helpen overleven. De hele ‘droom’ verhaalt een occulte ritus, een soort van verborgen werkelijkheid. Maar wie vertrouwd is met dergelijke ‘droomverhalen’ weet dat er inderdaad een werkelijkheid van een hogere orde mee gemeoid is. Het is echter duidelijk dat ze niet voldoen aan de criteria van de “harde wetenschap” om als zodanig erkend te worden.

R. Montandon, *Messages de l'au-delà*<sup>32</sup> (Berichten van gene zijde), geeft ons een gelijkaardig getuigenis en laat W. Johnson, een protestants missionaris, aan het woord. Deze kende op het Mackinac Island, een eiland in het Huronmeer, de magiër Wau-chus-co. Deze indiaan vertelde aan de missionaris dat hij, volgens de gebruiken van zijn stam, op zeer jonge leeftijd door de stamoudsten verplicht werd om tien achtereenvolgende dagen te vasten. Hoe meer zijn lichaam hierbij verzwakte, hoe sterker zijn geest werd. Toen, in een visioen, omhelsde hij het hele uitgestrekte land dat aan zijn stam toebehoorde, waarna een hogere geest zich kenbaar maakte, hulp aanbood en de jonge indiaan aanspoorde om in moeilijke tijden op deze hulp ook effectief een beroep te doen. Wau-chus-co zegt dat hij gedurende zijn verdere leven bij herhaling de hulp van deze geest inriep om in de problemen van zijn stam klaar te zien - wat een vorm van onthulling of apocalyptiek is - en ze te verhelpen. De woorden die deze geest dan sprak, konden ook door anderen gehoord worden. Wau-chus-co was echter de enige die er de betekenis van begreep.

En nog dit: het lijkt tegenstrijdig om door te vasten, levenskracht te verwerven. De beide indianen willen in contact treden met de energieën en met de geesten van hun voorouders. Als het biologische lichaam voedsel ontzegt wordt, zal het fijnstoffelijke lichaam tijdens de slaap van het biologische lichaam sneller en hoger uittreden. Het wil het tekort aan levenskracht dat door te vasten ontstaat, compenseren door in uitgetreden toestand fijnstoffelijke energieën uit de kosmos op te doen. Vanuit occult standpunt gezien is dat juist de functie van de slaap. En uitgerekend om die energieën was het de indianen te doen. De overtuiging dat een mens over fijnstoffelijke lichamen beschikt komt verder nog ter sprake (9.2.2.).

### ***Hoger mag jij niet gaan!***

“Halt, hoger mag jij niet gaan” zo bevelen de beschermgeesten de jonge indiaan. G. Van der Zeeuw, *Helderziendheid in ruimte en tijd*<sup>33</sup>, merkt op dat een uitgetreden mens nooit hoger kan stijgen en kan waarnemen, dan hij zelf aan ethische hoogte bezit. Lager kan echter altijd omdat elk mens hier in de loop van zijn lange evolutie doorheen is gegaan. In de fijnstoffelijke lagere gebieden, zo stelt Van der Zeeuw, die als mantisch begaafde uit eigen ervaring spreekt, bevinden zich de meeste mensen. Niet dat ze daar persoonlijk zelf aanwezig zijn, maar wel vertonen zich daar - fijnstoffelijk - hun daden en gedachten in hun werkelijke vorm. En verder schrijft hij: “Voor vele zielen, die zich als mens op aarde bevinden, is het aardse leven, gezien vanuit hun zielehoogte, een paradijs. Als zij erin gelukken te reïncarneren, verlaten zij een bijzonder onzalige sfeer en wordt hun leed plots heel wat draaglijker. Zij kunnen zich verbergen in hun mooi instrument, in hun stoffelijk lichaam en niemand (opm.: op sensitieven

en zien(st)ers na) ziet hun demonisch verwrongen ziel. Alleen aan hun daden zijn zij te herkennen (maar ook dan is het niet steeds eenvoudig). In tegenstelling hiermee is het aardse leven voor een geest, die uit hogere gebieden is gekomen voor zijn taak op aarde, niet erg prettig. Hij is als het ware naar een hel afgedaald, mist de liefde tot elkaar en wordt door de anderen niet begrepen. Hij heeft het dan ook zeer moeilijk en het onbewuste verlangen naar iets moois, wat hij verloren heeft, blijft hem als een onbekend heimwee achtervolgen.”

### ***3.3.5. De Mennomonis, een indianenstam in Canada***

#### ***Witte en zwarte magie***

Wij staan nu stil bij een getuigenis van iemand die nog een samenleving gekend heeft waar de levenskracht centraal stond en waar men nog bewust ‘magisch’ of ‘dynamistisch’ dacht en leefde, waar men nog aandacht had voor het werken met fijnstoffelijke energieën. Niet enkel de vereenzaamde magiër of heks van heden, maar de hele gemeenschap geloofde erin. Deze sociale inslag is wel belangrijk, maar een uitsluitend sociologische verklaring van magie doet in grote mate aan de magische werkelijkheid tekort. Verwijzen we met betrekking tot het belang van deze sociale inslag bijvoorbeeld naar de Bijbel, *Marcus 6:5* waar Jezus op de sabbat het woord nam in de synagoge te Nazareth. Marcus vermeldt dat vele toehoorders zich ergerden aan Jezus, zodat hij daar geen wonderen kon verrichten, behalve enkele zieken de handen opleggen.

Onze tekst komt uit I. Bertrand, *La sorcellerie*<sup>34</sup> (De hekserij). Zelf haalt steller een Gougenot des mousseaux, *Magie au XIXe siècle* (Magie in de 19<sup>de</sup> eeuw), aan, iemand die de missionaris die wij aan het woord laten, persoonlijk ontmoette.

#### ***Wreedaardige dieren***

Wij bevinden ons te midden van de Mennomonis, een indianenvolk. De missionaris zegt dat in iedere stam het opperhoofd een naam draagt: “boze genezer” of ‘gifmenger’. Deze werkt immers onder de ingeving van boze manitoe’s, van boze geesten. De witte magiër of de goede genezer behandelt kwalen op grond van zijn kundigheid op het gebied van planten (opm.: fytotherapie). Hij beperkt er zich toe de levenskracht, ‘la vertu’ der kruiden aan te wenden. De zwarte magiër of boze genezer echter stelt poeders, toverdrankjes en magische mengsels samen en dat uitgerekend in het stoffelijk overschot van de wreedaardigste roofdieren. Onder meer in de huid van een wilde kat of van de grijze beer, bewaart zo een magiër de ingrediënten die hem tot tovermiddel dienen. Waarom in hun stoffelijk overschot? Omdat dit overschot door contactmagie geladen is met de tot wreedheid neigende levenskrachten van roofdieren. De zwart-magiër vertoont daardoor juist veel gemakkelijker ‘roofdierlijk’ gedrag. Het soort levenskracht bepaalt mee de moraal. Om zijn ritus goed te kunnen voltrekken, verkleedt de magiër of magiërin zich. Hij of zij wil indruk maken op degenen die niet verkleed zijn. Wil hij zijn zwarte magieën uitoefenen, dan kleedt hij zich met de huiden van de wreedaardigste dieren. Hun pelzen dienen hem tot wijkledij. De boze genezer is iemand die én angst én misprijzen uitlokt. Ten andere: de indianen stellen vast dat het sterven van zo iemand bijna altijd gewelddadig en vol van onheil is. Tot hem neemt men zijn toevlucht alleen in noodsituaties. Hij geeft immers van tijd tot tijd de onbetwifelbare tekens ten beste van een macht die buitennatuurlijk is. Een kwaad bevechten, zo meent men, kan best met behulp van een ander en nog groter kwaad. Het grootste kwaad is dat in een magische strijd de sterkste zwarte tovenaar het kwaad van de zwakste zwarte tovenaar overwint.

#### ***Een magische ‘liturgie’***

De missionaris vertelt: “Zodra de zwart magiër een smeekgebed tot zijn boze manitoe of zijn boze geest richt, snelt hij zijn tent binnen en sluit zich op. Mettertijd zingt hij een

monotoon lied en herhaalt hij eindeloos zijn toverformules. Wanneer de magische bewerking op het punt staat te lukken, hoort men zoiets als de val van een zwaar voorwerp. Men hoort ook een bevende en stotterende stem. Tenslotte ziet men de zware en vijftien voet hoge tent overhellen. Nu eens naar links, dan weer naar rechts. Soms lijkt zij te gaan omkantelen. Op dat ogenblik spelen er zich mysterieuze gesprekken af tussen de boze genezer en de demon die aan de oproep gehoor verleent.” Hier merkt men de zeer zakelijke zin voor ‘efficiency’ bij de magiër. Hij is er zich zeer goed van bewust dat bidden en smeken effect heeft. Tot zover de achtergrond. En nu feiten.

### ***Liefdestover***

De magiër toont twee beeldjes of houten popjes. Zij heten bij de indianen ‘liefdestover’. De missionaris vervolgt: “Ik was meermaals ooggetuige van de schrikbarende uitwerkingen”. Zij zijn ongeveer twee duim lang en verbeelden man-en-vrouw. Zij zijn aan elkaar gesnoerd en aan de rug verbonden met een zakje uit textiel, dat volgepropt is met ingrediënten. Toen de boze genezer dit tovermiddel gebruikte om in het hart van de indiaanse vrouw erotische gevoelens op te wekken zag ik ze, gegrepen door een erotische oerdrang. Ze rende als een pijl uit de boog weg om mannen in de wouden dagenlang te volgen. Daarbij heb ik het niet over een eenmalig feit. Ik betreurde bij herhaling dit hatelijke type van bezetenheid”.

### ***Het ijs doen breken***

Deze uitdrukking is metonymisch voor de beheersing van alle weer. De missionaris is aan het woord. “Op het einde van de winter bracht de stam vele pelzen tot aan de oevers van de rivier. Daar werden ze in kano’s geladen om er zo mee naar de eindbestemming te varen. Sommige jaren echter bleek de rivier nog behoorlijk dichtgevroren te zijn: ijs van zes tot acht voet dik. En dat terwijl men op de dooi had gerekend. De handelsader der indianen lag muurvast. Een kritiek en pijnlijk moment voor onze ongelukkige ‘wilden’. (Opm.: in de eerste moderne tijden sprak “de beschaafde wereld” over andere, vooral archaische culturen, in termen van ‘wilden’). Maar het werd een triomfdag voor de boze genezer”, zo zegt de missionaris, en hij vervolgt: “de stam moet in zo’n omstandigheden, kiezen tussen een gewetensvol gedrag of de noodsituatie oplossen met slechte middelen. Uiteindelijk richt men zich dan toch maar tot de zwarte magiër: “Kom! Vlug! Begin eraan! En roep uw manitoe op”. De doorsnee-indiaan weet dat de zwart-magiër bidt. “De man in wiens hart het nacht is, richtte zich onmiddellijk met een smeekgebed tot zijn manitoe. Indien hij verhoord wordt, dan ziet men ogenblikkelijk de storm opkomen als uit de diepten van de lucht. Men hoort een geschuifel en geloei. Het ijs breekt. De ijsbrokken worden met de stroming meegesleurd. Zij verzwinden. De rivier is bevaarbaar”. Men ziet: een kwaad, de bevroren rivier die handel onmogelijk maakt, wordt tegengegaan met een groter kwaad, het raadplegen van een zwart magiër.

Tot daar het verslag van de ‘liefdestover’ en van “het breken van het ijs”. De missionaris-ooggetuige die als Bijbels gelovige geleerd heeft niet in magieën allerhande te geloven, beschrijft wat hij ziet. We vermelden dit even om aan te tonen dat een katholiek missionaris niet zo snel geneigd zal zijn om de magieën der ‘wilden’ ernstig te nemen. Maar, zoals zovele missionarissen, als zij het willen en durven bekennen, heeft onze missionaris het ondervonden. De magieën der ‘volkeren’, der ‘heidenen’, verrichten op tijd dingen die hun de schrik op het lijf jagen.

Tot zover de dynamistische zijde van deze religie, want religie is het: er zijn wezens en fijnstoffelijke energieën mee gemoeid.



De nominalistische en rationalistische visie op de werkelijkheid zal dit alles uiteraard als een dwaas bijgeloof bestempelen.

### ***3.3.6. Na een eerste kennismaking***

Tot zover een eerste kennismaking met enkele buitenbijbelse religies. Een inlevende houding doet ons wellicht aanvoelen dat er met dergelijke religies wel degelijk ‘iets’ aan de hand is. Er gaat ‘werking’ van uit. Er is ‘heiligheid’ of om het met de woorden van Bertholet (1.3.) te zeggen, “toegenomen krachtgeladenheid”, hier in de buitenbijbelse betekenis van het woord, mee gemeoid.

### ***De wetten der fysica zijn als een schild.***

Voor de nominalistische en de rationalistische zienswijze is het duidelijk: er bestaan geen onzichtbare wezens en de beïnvloeding die mensen bij zo’n trance ondergaan is zuiver psychologisch van aard. Andere culturen kunnen dan wel een andere mentaliteit en andere voorstellingen hebben, maar daar zijn natuurlijke verklaringen voor. Wie daar meer dan natuurlijke, wie daar buiten- of bovennatuurlijke verklaringen achter zoekt, die verlaagt zijn of haar denken tot een middeleeuws en voorbijgestreefd niveau en loopt eigenlijk eeuwen achter. De moderne en postmoderne mens zal zich van zo’n denkwijze duidelijk en nadrukkelijk distantiëren. De feitelijke resultaten der diverse religies zijn voor hem of haar slechts een toevallige samenloop van omstandigheden. Meer niet.

Het wordt vanuit de nominalistische zienswijze nog meer ongeloofwaardig wanneer, met betrekking tot de macumba, de mère-des-dieux bijvoorbeeld zegt dat het medium Tereshina vier liter alcohol dronk zonder hiervan enige nadelige invloed te ondervinden. Herhalen we de woorden van de mère-des-dieux: “Normaal verdraagt Tereshina dat niet, maar zij is een meisje van de god Exu en Exu wil zich steeds bedrinken”. Ook de bewering dat een medium in trance zich niet verbrandt als een brandende kaars tegen haar naakte armen wordt gehouden, wekt verbazing en ongeloof. Sterley andermaal parafraserend zou men kunnen stellen dat hier de wetten van de fysica ons omgeven als een nominalistisch schild, waarachter wij slechts waarnemen wat onze vooropstellingen ons toelaten. Deze nominalistische instelling zal bij de verdere bespreking der diverse religies wel eens meer zwaar op de proef worden gesteld. We willen in de eerste plaats luisteren naar wat de gelovigen ons zelf te vertellen hebben. We trachten ons hierbij in te leven in hun axioma’s, om slechts daarna, niet ervoor, onze conclusies te trekken.

### ***Een autoritaire toon***

Verbazend is ook dat het medium, eens in trance, niet meer zichzelf is en nadien geen enkele herinnering heeft aan wat er zich tijdens de trance heeft voorgedaan. De Bijbel definieert religie helemaal niet als een extatisch of irrationeel gedrag zoals men het vaak voorstelt. Maar blijkbaar gaat zulks niet op voor de buitenbijbelse santeria en macumba. Het gedrag van het medium is integendeel wel extatisch en irrationeel. Haar rustige zelfbezit is ver te zoeken, het eigen waarnemings- en redeneervermogen is gewoon onbestaande. Ja, het wordt een regelrechte vorm van slavernij. De Bijbelse mens die zijn religie in hoge mate logisch wil verantwoord zien, zal hier een ernstig voorbehoud maken. Zulk een religie is voor hem inderdaad als ‘opium’. Beluisteren we andermaal de autoritaire toon van de mère-des-dieux: “Als een medium onze wetten niet naleeft, durf ik ze, om ze te straffen, overlaten aan de gewelddaden van haar god, die haar in twee plooit, op de grond werpt of het hoofd tegen de muur slaat”. En wat hun autoritaire houding betreft, moeten de goden voor de mère-des-dieux zeker niet onderdoen, want zij vervolgt: “Ogum is de oorlogsgod. Als hij op een avond beslist om zich verschrikkelijk te gedragen, ben ik machteloos, want het is zijn natuur om vreselijk te zijn”.

### ***“Boven goed en kwaad”***

Laten we met betrekking tot ethische waarden van deze religie de *mère-des-dieux* opnieuw aan het woord. “Maar mijn zoon, goed en kwaad zijn menselijke afspraken. Het zijn waarden die de mens in het leven geroepen heeft en die de goden naast zich neerleggen. Wij vragen de goden om voor het goede of het kwade te werken. Maar de goden situeren zich daarboven. Onze moraal gaat hen eigenlijk niet aan”.

Het ontbreken van hogere waarden kan niet duidelijker verwoord worden. Niet alleen de goden hebben geen geweten, maar ook de *mère-des-dieux* neemt het met de ethiek niet zo nauw. Ze stelt: “wij vragen de goden om voor het goede of het kwade te werken”. Dus ook opdrachten die kwaad inhouden, worden aan de goden gevraagd. “De goden situeren zich boven goed en kwaad”, zo verduidelijkt ze. Men kan zich afvragen hoe men zich boven goed en kwaad kan stellen. Men kan onverschillig zijn voor elke ethische keuze, men stelt er zich dan buiten. Maar of het totaal gebrek aan ethiek een hogere waarde zou vertegenwoordigen in het geheel van de werkelijkheid is toch hoogst onwaarschijnlijk. Wellicht voelt men hier dat de Bijbelse religie niet zonder grondige redenen spreekt van een buitennatuur, als onderscheiden van een bovennatuur waar het geweten en een gewetensvol gedrag wel belangrijke vereisten zijn.

Het lijkt wel alsof we doorheen de woorden van de *mère-des-dieux* Nietzsche aan het woord horen. In zijn *Jenseits von Gut und Böse* (Voorbij goed en kwaad), stelt hij dat er geen goed of kwaad op zich bestaat, maar dat zulks scheppingen der mensen zijn en dus slechts interpretaties van de werkelijkheid. Over mensen zonder geweten schrijft hij zelfs: “Zij bezitten de moed die alle sterke geesten bezitten, namelijk zich van hun immoraliteit bewust te zijn”. Het gaat niet alleen over immoraliteit, maar Nietzsche wil het ook nog goedpraten. Het heeft te maken met ‘moed’, en is eigen aan “sterke geesten”, zo beklemtoont hij. Wat zijn we hier ver verwijderd van de Bijbelse decaloog.

Men hoort in dit verband sommigen wel eens meer verklaren dat er geen absolute waarheid is, doch dat er slechts relatieve meningen bestaan. Een uitspraak waarmee diegenen die zo spreken hun nominalistische visie duidelijk verwoorden. Vanuit de traditionele logica luidt het antwoord hierop echter dat de algemene wetten van de logica (“wat is, is”, en “wat zo is, is zo”) een absoluutheid bezitten, waaraan men zich niet kan onttrekken. En streng logisch doorgeredeneerd is er nog wat volgt. Gesteld dat de uitspraak “er is geen waarheid” waar is, dan is er wel waarheid, namelijk deze uitspraak zelf. Men wil wat men met die zin zegt, inderdaad voor waarheid doen overkomen. Wie dus beweert dat er geen waarheid is, is duidelijk in tegenspraak met zichzelf.

### ***De zwarte magiër***

Na lezing van de tekst van pater Trilles is het ook klaar dat de Ngil, de zwart-magiër der Fang, helemaal geen ethiek kent. “Dergelijke kinderen hebben voortdurend “slechte voorbeelden” voor de ogen, leven te midden van het afzichtelijkste verderf. Ze zijn tot alle misdaden bereid. De christelijke vorming heeft op hen geen enkele vat”. Zo klaagt pater Trilles. Bij de inwijding tot Ngil wordt een bloedverwante bij herhaling verkracht, dan vermoord, gebraden en opgegeten. De overweldigende greep van de zwart-magiër op zijn slachtoffer en de diepgaande hypnotische, ja magische vernedering die zij hierbij ondergaat, maken dat na haar overlijden, haar geest letterlijk in het bezit van de magiër blijft. Ze is dan in de fijnstoffelijke wereld de uitvoerster van zijn opdrachten. Vandaar heeft hij zijn occulte macht. Tenminste, zo stellen de Fang het, en met hen vele anderen. Trilles was vaak getuige van verbazingwekkende feiten. We komen op zulke machtvolle prestaties nog uitgebreid terug. Als men echter weet hoe de zwart magiër zijn macht heeft verworven, is aan elke vorm van bewondering voor zijn kunnen toch een grote schaduwzijde verbonden: er kleeft bloed aan zijn handen. Zijn vorming gaat gepaard met heel wat menselijk leed. Als verzachtende

omstandigheid kan men evenwel stellen dat hoe dan ook de stam moet overleven. Als het leven van het volk zelf bedreigd wordt, richt men zich in noodgevallen tot het kwaad, om een hoger goed te vrijwaren. Een kwaad, de ondergang van een volk, wordt met een ander en sterker kwaad bevochten. Dat toonde ons het verhaal van “de man in wiens hart het nacht is” bij het breken van het ijs. Dat zijn magie eveneens beslag kan leggen op het rustige zelfbezit en mensen op een autoritaire wijze kan overweldigen, begrijpen we uit het getuigenis met betrekking tot het verhaal van de liefdestover, waarbij de vrije wil van het slachtoffer, haar recht op zelfbeschikking, in een ernstige mate geweld werd aangedaan. Een steeds weerkerend gegeven bij heel wat steekproeven van deze buitenbijbelse religies is inderdaad het feit dat er nauwelijks rekening wordt gehouden met het respecteren van de vrije wil der gelovigen.

### ***De gelaagdheid van de werkelijkheid***

Het verhaal van de levensdroom der jonge indiaan illustreert de ‘gelaagdheid’ van de werkelijkheid. Hoger mocht hij niet gaan. Het is duidelijk dat “de man in wiens hart het nacht is”, zich op ethisch niveau heel wat ‘lager’ bevindt. Deze gelaagdheid zal in wat volgt nog uitvoerig ter sprake komen. Het mag door de verschillende steekproeven en getuigenissen ondertussen ook duidelijk worden dat voor de religieuze mens het wezen van een dynamistische religie een magische en occulte zijde heeft. Het mag ook duidelijk zijn dat ieder nominalisme zichzelf voor die andere wereld en zijn magie axiomatisch afsluit.

### ***3.4. Het bovennatuurlijke niveau van werkelijkheid***

Gaan we, na op het natuurlijke en buitennatuurlijke niveau te zijn ingegaan, in op het bovennatuurlijke. Deze vertegenwoordigt volgens het christendom de hoogste vorm van werkelijkheid. Het brengt ons regelrecht tot de heiligheid in zijn Bijbelse en zeer ethische betekenis, als de meest verheven grond van alle bestaan.

### ***De Heilige Drie-eenheid***

Deze staat volgens de gelovige in het centrum van het Bijbelse leven en is in alle dagelijkse zorgen hem of haar zeer nabij. Zij staat klaar - ook al vraagt de gelovige nog helemaal niets - om tussen te komen in het oplossen van problemen. Dat is de overtuiging, eigen aan de volgende bladzijden. In de Bijbel vinden we bij herhaling de uitdrukking: “God raadplegen”. Het leven kan inderdaad gedefinieerd worden als een geheel van problemen, dat om een oplossing vraagt. Doch wij missen, soms op een opvallende wijze, de noodzakelijke en voldoende gegevens. God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest echter kennen onze zorgen wel. Zo zijn wij nooit alleen. Zelfs al zouden we door iedereen verlaten zijn, dan nog kunnen wij Hen rechtstreeks contacteren. Daarin ligt de kracht van het christelijk gebed.

### ***De Bijbel logisch verstaan***

De moderne en postmoderne wetenschap bestudeert de Bijbel in hoofdzaak op historische wijze. Zij past de eisen van de geschiedschrijving op zijn teksten toe. De Bijbel kan eerst en vooral ook logisch bekeken worden. ‘Logica’ is denkleer, de wetenschap van het juiste denken. Deze let erop of en hoe dat wat gezegd wordt, met datgene waarover het gaat, samenhangt, en of en hoe bij een gevolgtrekking, correct werd geredeneerd. Zo is de tekst hieronder over de overspelige vrouw in *Joh. 8:3/11* - historisch gezien – kan onmogelijk door Sint – Jan geschreven zijn, maar de inhoud klopt - logisch gezien - met de rest van het Johannesevangelie en met de rest van de Bijbel. Geven we de tekst.

Nu kwamen de schriftgeleerden en de farizeeën aan met een vrouw die betrapt was op echtbreuk. Ze brachten haar voor Jezus en zeiden: “Meester, deze vrouw is op heterdaad betrapt op echtbreuk. Mozes heeft ons in de wet om voorgeschreven zulke vrouwen te stenigen. Hoe staat U daar tegenover?” Met deze vraag wilden ze Hem op de proef stellen,

om te zien of ze een aanklacht tegen Hem konden indienen. Maar Jezus bukte zich, om met zijn vinger op de grond te schrijven. Toen ze op een antwoord bleven aandringen, keek Hij op en zei: “Wie van u zonder zonde is, werpe de eerste steen”. En weer bukte Hij zich om op de grond te schrijven. Zij echter trokken na die woorden weg, de één na de ander, te beginnen met de oudsten, zodat Hij alleen achterbleef met de vrouw daar vóór Hem. Jezus keek op en vroeg haar: “Waar zijn ze gebleven, vrouw? Heeft niemand u veroordeeld?” “Nee Heer, niemand”, antwoordde ze. Waarop Jezus zei: “Ik veroordeel u ook niet. Ga nu maar, en zondig voortaan niet meer.”

### ***Grondinzichten***

Het basiskoppel “vlees / geest” vormt de grondige logische samenhang van de grote massa der Bijbelse teksten. Het kwam al aan bod bij het onderscheid tussen het heilige en het profane (1.4.1). Het koppel “de poorten der hel / de heilige stad” hangt logisch samen met “vlees / geest”. Zo ook “verderf / leven”. Wie daarop let, verliest zich niet in de veelheid der Bijbelse teksten.

Zo lezen we met betrekking tot “de poorten der hel” en “de heilige stad” in *Matth. 16:18*: “Ik zeg je: jij bent Petrus; en op deze steenrots zal Ik mijn kerk bouwen, en de poorten van de hel zullen haar niet overweldigen”. En *Matth. 27:53* vermeldt na de kruisdood van Jezus en zijn nederdaling ter helle: “Toen Jezus zelf tot leven was gewekt, kwamen de doden uit de graven en gingen naar de heilige stad, waar ze aan velen verschenen”.

*1 Petrus 3:18*; en *2 Petrus 2:4* vatten samen: “Jezus is ter dood gebracht volgens het vlees maar eens gestorven, is Hij verrezen volgens de geest, waarna Hij aan de zielen en de geesten in de onderwereld, die eerst weigerden te geloven, de blijde boodschap bracht.” *Johannes 5:25* verwoordt het op zijn wijze: “de ‘doden’ (opm.: zij die de goddelijke stem wel hoorden maar haar verwaarloosden) horen nu de stem van Jezus“. Dat verklaart zijn nederdaling ter helle, waar het ‘leven’ veeleer een soort van doods bestaan is dan een echt leven. Men begrijpt Christus pas ten volle juist vanuit die tegenstelling “vlees / geest”.

Het koppel “verderf / leven” is af te leiden uit *Galaten 6:7*: “Maak u niets wijs: God laat niet met zich spotten. Wat een mens zaait zal hij ook oogsten.”. Versta: de mens kan uitsluitend in de armzaligheid van “het vlees” zaaien, of hij kan zaaien “in de rijkdom van geest”. Zijn oogst zal deze keuze weerspiegelen.

### ***De stem van God***

Op een dag roept Mozes het uit: “Kon toch maar elk mens een profeet zijn, zodat ze allen deelden in Gods geest” (*Numeri 11: 29*). Welnu, eigen aan een profeet is het feit dat hij Gods stem hoort. De stem van God is vooreerst wat men “de stem van het geweten” noemt. Ze is volgens *Rom 2:14*, eigen aan alle mensen. Ze kan zich echter laten horen als een “innerlijke stem” duidelijker en klaarder dan een gewetensstem, maar met wezenlijk eenzelfde boodschap. De decaloog, de tien geboden, als volkse samenvatting van een ethische gedragscode, is het meesterstuk van de hele Bijbel en is uiteindelijk beslissend. Een gewetenloos mens heeft wel een geweten, maar verwaarloost het (*Numeri 14:22*). Daardoor verlaagt hij zich van ‘geest’ tot ‘vlees’ en, verzwakt als hij dan is, wordt het moeilijker heel wat gevaarlijke verleidingen van deze wereld het hoofd te bieden.

Herhalen we de inhoud van de decaloog kort. De eerste drie geboden betreffen het goddelijke, de Heilige Drie-eenheid, te vereren in gedachten, woorden en daden als de basis van de cultuur. Het vierde gebod verwoordt het respect van ouders en kinderen voor elkaar. Volgen dan de geboden die de eerbied voor het leven in al zijn varianten centraal stellen (5), de seksualiteit (6,9), de eigendom (7,10) en de waarheid (8). Men zou in onze moderne en post moderne tijd misschien geneigd zijn de waarde van deze tien geboden te relativiseren. Toch

vormen ze de basis voor een wederzijds respect tussen de mensen, ook nog in onze tijd, die zo gemakkelijk met minachting over de naaste spreekt.

### ***“God raadplegen”***

Men treft deze uitdrukking meermaals uitdrukkelijk aan in de Bijbel, zowel in het oude als in het nieuw testament. Het leven kan gedefinieerd worden als een reeks problemen die moeten opgelost worden. Zulks kwam duidelijk tot uiting in de religies der buitennatuur, waarbij een probleem aan de goden werd voorgelegd met de vraag er een oplossing voor te geven. Welnu, het christendom stelt dat de Heilige Drie-eenheid, centrum van de hele Bijbel, zeer nauwkeurig ingaat op onze dagelijkse zorgen. De Vader, de Zoon, de H. Geest - zelfs indien wij niets vragen - komen daarin tussen, al was het maar omdat wij, soms op indringende wijze, de nodige en voldoende gegevens missen. Door biddend God te raadplegen, staan wij er nooit alleen voor, zelfs niet te midden van de woestijn: al zijn wij door iedereen in de steek gelaten, toch kunnen wij zonder bemiddelaar God rechtstreeks ‘raadplegen’. Deze overtuiging beheerst tenminste het christendom in zijn dynamistische opvatting.

### ***Dynamisme***

Herhalen we het andermaal. In de religiewetenschap betekent ‘dynamisme’ de stelling dat een religie in wezen een kwestie van energie, van vitale kracht is. Dunamis (Oudgrieks), in het Latijn ‘virtus’, staat voor ‘energie’. *Lucas 8:46* heeft het over ‘een kracht’ die van Jezus uitging toen hij de vrouw genas die aan bloedvloeing leed. Sedert *Genesis 6:3* stelt de bijbel twee niveaus van energie voorop en dit volgens het koppel “vlees / geest”. De bestemming van de mens en zijn biotoop hangt wezenlijk af van dit koppel. Het gebed bevestigt zulks: in *Mat. 26: 40-41*, te Gethsémani zegt Jezus tot Petrus en de apostelen: “Kunnen jullie dan niet één uur wakker blijven met mij? Waak en bid om niet in bekoring te vallen. De geest is vurig, maar het vlees is zwak”. Kracht en gebed gaan samen, zoals ook de afwezigheid van het gebed juist tot zwakheid leidt. Via dit basiskoppel “vlees / geest” verduidelijkt Jezus zich.

### ***De cynische rechter***

Het Bijbelse leven heeft als doel het aangaan van een nieuw verbond: het ononderbroken en intiem Godscontact via het gebed. Iets wat op onze dagen wel eens opvallend achterwege blijft. In *Lukas 18: 1,8* lezen we hoe Jezus ons met een parabel de noodzaak van het gebed, ja het volhardend gebed, illustreert.

Er was in een stad een rechter die God niet kende en zich aan de mensen niet stoorde. In deze stad was er ook een weduwe. Ze zocht hem op en zei: “Bezorg mij gerechtigheid tegenover mijn tegenstanders”. De rechter weigerde lange tijd. Dan zei hij bij zichzelf: “Ofschoon ik God niet ken en me aan mijn medemens niet stoor, toch blijft deze weduwe me last bezorgen. Ik zal haar recht geven opdat zij mij niet langer lastig valt”.

Zo spreekt de Heer: “Als zelfs deze cynische rechter de weduwe recht verschaft, hoeveel te meer zal God dan recht laten geschieden aan hen die Hem de hele dag aanroepen? Ik zeg u dat Hij hen onmiddellijk recht zal verschaffen. Maar zal de Mensenzoon, wanneer Hij terugkomt, op aarde nog geloof vinden?”

Jezus redeneert a fortiori: “Indien reeds, om niet eindeloos door de taaie weduwe verveeld te worden, de schaamtevrije rechter een goed verleent, hoeveel te meer - uit liefde voor zijn schepselen - zal God goederen verschaffen?”. Dat biddend God raadplegen een noodzaak is, heeft als verklaring het feit dat de biddende Gods ‘Geest’, Gods levenskracht, verwerft waardoor hij de problemen, ja, de uitdagingen die het aardse bestaan met zich meebrengt, aankan. Terwijl wie ‘vlees’ is, wie zonder Gods Geest, zonder Gods hoge energie leeft, uiteindelijk ondermaats blijft. Door te bidden onttrekt men levenskracht aan God, vereist om een probleem aan te kunnen.

### ***Bijbelse mirakels***

Deze kwamen reeds ter sprake (1.4.3). Een inventaris: de bijbel, het nieuwe testament, verhaalt van 32 mirakels waarvan 15 lichamelijke genezingen, betreffende de meest diverse kwalen, de ‘eeuwige ellenden’ der mensheid: kreupelen, hinkenden, stommen, doven, iemand met een verdorde hand. Zes bezweringen of exorcismen, dodenopwekkingen of verrijzenissen: Lazarus, de zoon van de weduwe van Naim, het dochttertje van Jairus, en Jezus’ eigen opstanding. Verder zijn er de wonderen waarbij de natuur wordt beheerst: omvorming van water in wijn, wonderbare visvangst, twee broodvermenigvuldigingen, het op het water gaan en het stillen van de storm. Dat deze mirakels ook een magisch procesmatig karakter hebben, kan bijvoorbeeld hieruit worden afgeleid: bij de genezing van de blindgeborene (*Joh. 9/1-14*) doet Jezus welbepaalde magische, en dus krachtgeladen handelingen: tot zijn Vader bidden, op de aarde spuwen (speeksel bevat, net zoals alle lichaamssappen, de levenskracht van de eigenaar bij uitstek), slijk maken, dit op de ogen van de blinde uitwrijven, de blinde de opdracht geven zijn ogen te wassen bij de Siloévijver. *Marcus 7; 33* verhaalt dat Jezus met Zijn speeksel de tong aanraakte van een man die stom was, waardoor deze onmiddellijk daarna terug kon spreken. Denk ook aan *2 Kon. 4:8/37vv.* waar de profeet Eliseüs (Elisa) het overleden kind terug tot leven brengt. “Hij bad tot Jahweh, legde zich languit op het dode kind, oog op oog, mond op mond, handen op handen van de jongen. Zo bleef hij over hem heen gekromd totdat het vlees warm kreeg. Daarna liep hij over en weer in de woning. Hij kromde zich opnieuw over de knaap, tot zeven keer toe. De ziel van het kind kwam terug, het herleefde.” Het mag duidelijk zijn dat doorheen deze handelingen telkens levenskracht overgaat van genezer naar slachtoffer.

Zelf zegt Jezus (*Mk 16: 17/18*) dat “deze wonderen hen zullen begeleiden die hebben geloofd. In mijn naam zullen zij duivels uitdrijven. Vreemde talen zullen zij spreken. Slangen zullen zij opnemen. Al drinken zij dodelijk gif, het zal hun niet schaden. Zieken zullen zij de handen opleggen en dezen zullen genezen”. De Bijbel, *Handelingen der apostelen*, 28;5 vermeldt inderdaad dat de apostel Paulus door een slang gebeten wordt zonder hiervan enig nadelig gevolg te ondervinden. Jammer genoeg stelt Sint-Augustinus, die in 430 sterft, vast dat die begaafdheden in zijn tijd praktisch uitgestorven waren. Onze cultuur heeft blijkbaar in dat opzicht heel wat van zijn innerlijke kracht verloren.

### ***3.5. Het natuurlijke, buitennatuurlijke en de bovennatuurlijke niveau: samengevat***

Vanuit het christendom deelt men al wat werkelijk is in drie niet te scheiden maar wel te onderscheiden gebieden: het natuurlijke, het buitennatuurlijke en de bovennatuurlijke. Voor de nominalistisch ingestelde mens bestaat enkel het natuurlijke niveau. Er is niets dat deze natuur overstijgt. Er zijn helemaal geen objectieve ‘begrippen’, ‘ideeën’ of ‘wezensvormen’ ergens in een hoger gesitueerde wereld en onafhankelijk van het subjectieve denken. De mens is aan zichzelf overgelaten, hij is vrij. Doch die vrijheid impliceert dat hij zelf zijn ethische normen moet bedenken en waar maken.

Voor de diverse buitennatuurlijke religies bestaat het natuurlijke niveau uiteraard ook, maar dit is doordrongen van wat zich daarbuiten afspeelt. Goden, wezens, voorouders, ze staan allemaal in direct contact, in samenhang met wat zich in de natuur voordoet, ja ze zijn er oorzakelijk mee verbonden. De natuur is voor de religieuze mens niet denkbaar zonder de vele wezens der buiten- of bovennatuur. Het hele profane leven is ervan doordrongen, ja, het heeft een dimensie in het sacrale. Het ene is niet denkbaar zonder het andere. Daarvan getuigen onze steekproeven met betrekking tot een aantal buitenbijbelse religies. We vonden hierbij ook heel wat aanwijzingen dat de goden der buitenbijbelse religies niet steeds even gewetensvol handelen. De ene keer doen ze goed, de andere keer doen ze kwaad. Ze lijken het onderscheid niet steeds te kennen, of er zich niet altijd om te bekommeren. Verlenen ze gunsten aan de mensen, dan doen ze dit nauwelijks of niet zonder er iets voor in de plaats te

krijgen in de vorm van één of ander offer. Dit offer bezorgt hen dan de noodzakelijke fijnstoffelijke levenskracht om een gegeven en een gevraagde tot een passende oplossing te brengen. Dit maakt dat zulke religies enerzijds aan de praktische noden van heel wat gelovigen tegemoet komen, maar anderzijds dat ze om hun dubieuze ethiek toch enig voorbehoud vergen.

Geheel anders is dit voor de bovennatuurlijke zijde. Daar houdt Jahweh, het Opperwezen in het oude testament, of de Heilige Drie-eenheid in het nieuwe testament, zich zeer strikt aan de decaloog of de tien geboden. De Bijbelse God vraagt ook geen levenskracht in de vorm van offers, want Hij is zelf de oorsprong, de Schepper en de schenker van alle levenskracht. Wel vraagt Hij van zijn schepselen een gewetensvolle levenswandel. In die zin is er een afgrond tussen de ethiek van de Bijbel en het ontbreken of het wispelturig aanwenden van ethiek in de buitenbijbelse religies. Ook voor de christenmens is er een voortdurende band tussen de natuur en de bovennatuur. In alles wat hem in het dagelijks leven overkomt of overvalt, weet hij zich steeds gedragen door dit hogere.

### *Referenties hoofdstuk 3*

---

- <sup>1</sup> L'ère du verseau, Pourquoi tout va profondément changer, in L'autre monde, Paris, hiver 1994/1995.
- <sup>2</sup> Verhofstadt D., Athéisme als basis voor de moraal, Houtekiet, Antwerpen / Utrecht, 11
- <sup>3</sup> Apostel L., Humo Nr. 2247 (29.09.1981, 50/53).
- <sup>4</sup> Krishna G., Kundalini, De evolutionaire energie in de mens, Deventer, Ankh-Hermes, 1972, 137.
- <sup>5</sup> Gusdorf G., Science et foi au milieu du XXe siècle, Paris, s.d., 12.
- <sup>6</sup> Van den Bergh van Eysingha E., Hegel, Den Haag, s.d., 67.
- <sup>7</sup> De Beauvoir S., Faut-il brûler de Sade?, Paris, Gallimard, 1972.
- <sup>8</sup> De Beauvoir S., Le deuxième sexe, Gallimard, 1958, 27.
- <sup>9</sup> St.Courtois e.a., Le livre noir du communisme (Crimes, terreur, répression), Paris, 1997.
- <sup>10</sup> Revel J.F., Communisme (85 millions de morts!), in: Le Point 15.11.1997, 64/68.
- <sup>11</sup> Schroeder L., Parapsychologische ontdekkingen achter het ijzeren gordijn, Haarlem, Gottmer, 1972.
- <sup>12</sup> Journal de Genève 21.09.1987.
- <sup>13</sup> Pauwels L. / Bergier G., Le matin des magiciens, Paris, 1960.
- <sup>14</sup> Goodrick-Clarke N., The Occult Roots of Nazism, The Aquarian Press, 1985.
- <sup>15</sup> Sartre, L'existentialisme est un humanisme, Paris, 1970, 35.
- <sup>16</sup> Dennett D., Consciousness Explained, London, Penguin Books Ltd, 1993.
- <sup>17</sup> <http://meaningoflife.tv/video.php?speaker=dennett>
- <sup>18</sup> Dennett D., Filosofie Magazine, 1996,1.
- <sup>19</sup> Van Zandt R., The Metaphysical Foundations of American History, 's-Gravenhage, 1959, 124/156 (Realism versus Nominalism).
- <sup>20</sup> Russell B., Geschiedenis van de Westerse filosofie, Katwijk, Servire, 1981.
- <sup>21</sup> Gaardner J., De wereld van Sofie, Antwerpen, Houtekiet, 1994.
- <sup>22</sup> Gonzales- Wippler M., The santeria Experience, Minnesota, 1992-2.
- <sup>23</sup> Bramley S., Macumba, Forces noires du Brésil, Paris, Seghers, 1975, 42, 35, 58.
- <sup>24</sup> Verbeek Y., La sexualité dans la magie, Genève, 1975-1, 1994-2, 241.
- <sup>25</sup> Davis W., De slang en de regenboog, Amsterdam, contact, 1986, 192 en 50.
- <sup>26</sup> De Brivezac J., Les sectes sexuelles sataniques, Paris, 1975.
- <sup>27</sup> di Nola Alfonso, La prière (anthologie des prières de tous les temps et de tous les peuples), Paris, 1958, 29 (// La preghiera dell' uomo (1957)).
- <sup>28</sup> Trilles P., Chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français), DDB, Lille, 1912, 190-196.
- <sup>29</sup> Gazet van Antwerpen [www.gva.be](http://www.gva.be) van 4 oktober 2008.
- <sup>30</sup> Malson L., Les enfants sauvages, Paris, Union générale d'éditions, 1964.
- <sup>31</sup> Achelis Th., Die Religionen der Naturvölker im Umriss, Leipzig, 1909, 36.
- <sup>32</sup> Montandon R., Messages de l'au-delà, Victor Attinger, Neuchatel, 1943, 103.
- <sup>33</sup> Van der Zeeuw G., Helderziendheid in ruimte en tijd, Den haag, s.d. 135 en 244.
- <sup>34</sup> Bertrand I., La sorcellerie, Paris, s.d. (rond 1900), Librairie Bloud et Barral, 12.



## Personenregister

- Achelis Th., 29, 40  
Apostel L., 6, 7, 40  
Augustinus, 38  
Barbara, 18  
Beauvoir M., 23  
Bergier G., 12, 40  
Bertholet A., 33  
Bertrand I., 15, 31, 40  
Bramley S., 19, 20, 21, 22, 40  
Brezjnev L., 11  
Bultmann R., 13, 14  
Bush G., 11  
Christus Jezus, 2, 4, 14, 21, 28, 31, 35, 36, 37, 38  
Courtois, 11, 40  
David, 7  
Davis W., 23, 40  
de Beauvoir S., 9, 10, 23, 40  
de Brivezac J., 24  
de Sade D., 9, 10, 40  
Dennett D., 13  
Descartes R., 5, 6, 7, 8, 12, 15  
Deurloo K., 13  
di Nola A., 24, 40  
Dostojewski F., 13  
Drie-eenheid, 4, 19, 35, 36, 37, 39  
Einstein A., 14  
Eliseüs, 38  
Freud S., 25  
Gaardner J., 15, 40  
Galileï G., 14  
God, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 35, 36, 37, 39  
Goodrick-Clarke N., 12, 40  
Gusdorf G., 7, 40  
Hartley D., 15  
Hegel G.F., 7, 15, 40  
Heidegger M., 12  
Hera, 5  
Hitler A., 12  
Homerus, 5  
Hume D., 7, 8, 15  
Jaïrus, 38  
Jamblichos, 23  
Kant I., 7, 8, 9, 13, 15  
Kepler J., 14  
Krishna G., 6, 7, 40  
Lazarus, 38  
Leda, 5  
Leibniz G., 15  
Lenin V., 11  
Locke J., 15  
Malson L., 28, 40  
Mao Tse-toung, 11  
Marx K., 11  
Mozes, 22, 35, 36  
Mussolini B., 12  
Napoleon B., 10  
Newton I., 14  
Nietzsche F., 10, 12, 34  
Pascal B., 7  
Pasqualini, 11  
Paulus, 4  
Pauwels L., 12, 40  
Petrus, 36, 37  
Protagoras, 5, 10  
Rauschning H., 12  
Revel J.F., 11, 40  
Rousseau J., 28  
Russell B., 14, 15, 40  
Sartre J.P., 12, 13, 40  
Schroeder L., 11, 40  
Solzjenitsin A., 11  
Stalin J., 11  
Swedenborg E., 9  
Trilles H., 24, 25, 26, 27, 28, 34, 40  
Usener H., 18  
Van den Bergh van Eysingha E., 7, 40  
Van der Zeeuw G., 30, 40  
van Ockham W., 15  
Van Zandt R., 15, 40  
Verbeek Y., 20, 40  
Verhofstadt D., 5  
von Goethe W., 8  
Warnock G.J., 14, 15  
Wippler M., 17, 19, 40  
Yathay, 11  
Zeus, 5